POSTMODERN HESAPLAŞMALAR

EVEREST

FOUCAULT VE KAÇIKLIK KURAMI

TAMSIN SPARGO

ÇEVİRİ: KAAN H. ÖKTEN

Tamsin Spargo, Liverpool John Moores Üniversitesi Edebiyat ve Tarih Araştırmaları bölümünde kıdemli öğretim görevliliğinden önce aktörlük yapmıştır. Spargo'nun çalışmaları arasında dini yazım, eleştiri ve kültür kuramı ile arzu konuları bulunmaktadır.

Kaan H. Ökten, 1969 doğumlu. İstanbul Üniversitesi'nde araştırma görevlisi. Kant ve Heidegger üzerine çalışan Ökten'in, Erich Fromm ve Stephen Mulhall çevirileri bulunmaktadır.

TAMSIN SPARGO

Foucault ve Kaçıklık Kuramı

Türkçesi:
Kaan H. Ökten

§

Düşünce Dizisi 2

Foucault ve Kaçıklık Kuramı
Tamsin Spargo

Kitabın Özgün Adı
Foucault and Queer Theory
Icon Books, 2000

Kapak tasarım: Mithat Çınar
İngilizce'den çeviren: Kaan H. Ökten
Yayına hazırlayan: Osman Akınhay
Son okuma: Kemal Taşkın

© 2000, Tamsin Spargo
© 2000; bu kitabın Türkçe yayın hakları
Kesim Ajans Aracılığıyla Everest Yayınları'na aittir.

Birinci Basım: Ağustos 2000
ISBN: 975 - 316 - 650 - 8

Baskı ve Cilt: Melisa Matbaacılık

EVEREST YAYINLARI
Çatalçeşme Sokak No: 52/2 Cağaloğlu/İSTANBUL
Tel: 0 212 513 34 20-21 Fax: 0 212 512 33 76
e-posta: everest@alfakitap.com
Genel Dağıtım: Alfa, Tel: 0 212 511 53 03 Fax: 0 212 519 33 00

FOUCAULT
VE
KAÇIKLIK KURAMI

Cinsellik Önemlidir

Son zamanlarda dünyanın çeşitli yerlerindeki üniversitelerde kaçık (*queer*) şeyler üzerine epeyce konuşulup yazılıyor. Barbie, Shakespeare ve hatta Jane Austen kaçık araştırmaların konusu oluyor. Sokaklarda pembe bir üçgen taşıyan Bart Simpson tişörtleri görmek mümkün. Bir zamanlar hakaret amacıyla söylenen ya da fısıldanan "kaçık" sözcüğü, eskiden kendilerine lezbiyen ya da gay diyen-

lerin geçirdiği dönüşümün âdeta bir simgesi haline geldi. Peki, tüm bunların anlamı ne?

Birkaç yıl önce Channel Four'un denetçisi, programlarının fazla cinsellikle yüklü görülmesi nedeniyle "pornografinin şefi" olmakla suçlanmıştı. İnternet ve uydu kanallarındaki porno siteleri, bir masumiyet adası olan ülkemizin tüm savunma hatlarını yarıp geçecek bir tehdit olarak görülüyordu. Şimdiyse ya herkes bu kanalları seyredip malûm sitelere giriyor ya da onlar hakkında konuşuyor. Örneğin, fuhuş ve ahlâk polisi hakkında ya da yeryüzünde yaşayan her türlü canlının cinsel yaşamı üzerine bir çok belgesel seyredebiliyoruz. Bir programda bir sürü insan varsa, orada cinsellik üzerine konuşuluyor olma ihtimali bir hayli fazladır. Cinsellik istemiyorsanız, ya susmanız (ilişkisizliğin artık seksiliği kalmamıştır) ya da Tantra seksi denemeniz gerekecektir. Nitekim Madonna'nın son numarası bu ve onun bu işten anladığı kesin.

İktidarla cinselliğin eskilerden kalma eşitliği, siyasette ilkelere ve estetiğe baskın çıkıyor gibi. Gay siyasetçiler halen sıradışı kabul edilse de, gay olmak artık iktidar hır-

sına sahip kişilerin bir zamanlar karşılaştığı sorunlara yol açmıyor. Basın "hoşgörü" ortamının artmasını sık sık haber konusu yapmış, *The Sun* gazetesi bile gay'leri eleştiren köşe yazılarına artık yer vermeyeceğini ilan etmiştir. Pembe dizilerde gay ve lezbiyen karakterler şimdi genelde olumlu bir saygınlığa sahipse, Julian Clary ve Eddie Izzard'ın transvestiliğinin rengârenk kaçıklığının onların başarılarına önemli bir katkı yapmış olduğu yadsınamaz. Sanki daha açık, daha hoşgörülü, daha seksi bir toplum haline dönüşmüş, hatta giderek daha da iyileşiyor gibiyiz. Yoksa yanılıyor muyuz? Yoksa vasati kültürümüz, hepimizi geniş bir heteroseküsellik çizgisi üzerinde tutabilmek için ötekilerle sadece flört mü ediyor?

Kabul edilebilir cinsel davranışlar konusunda artık daha geniş bir çerçeve oluşmuşsa da, eski önyargıların birçoğu hâlâ silinmiş değil ve her gün yeni bir krizin doğduğu bir gerçek. Suçu sabitlenmiş olsun olmasın, sıradan insanların pedofillere karşı gösterdiği histerik tepkiler halk iktidarının korkutucu yüzünü göstermeye yetmektedir. Freud çocuk cinselliğini keşfetmiş olmakla

birlikte, yirminci yüzyılın sonlarındaki toplumun akılcı temelde tartışabileceği bir şey değildir bu. "Cinsi sapıklar"la nasıl başa çıkacağımızı hâlâ bilmiyoruz. Bunun bir hastalık olup olmadığını, tedavisinin ne olduğunu bilmiyoruz. Yoksa onlara "şeytan" mı demeliyiz? Neye veya kime karşı geliyorlar? Doğaya, yasaya, topluma karşı mı?

Daha genel biçimde ifade edersek, belirli bir erotik etkinliği iyi, bir başkasını kötü yapan şeyin ne olduğunu biliyor muyuz? Bu, ilahi bir emir midir, biyolojik nitelikli midir, yoksa toplumsal bir uzlaşım mıdır? Kendi arzu ve zevklerimizin (hatta bizatihi kendimizin) normal, doğal ve güzel olduğundan gerçekten emin olabilir miyiz ya da emin miyiz? Peki ama, cinsellik neden bu kadar önemli?

Antropolog Gayle Rubin'in savunduğu gibi, "Cinsellik alanının kendi içsel siyaseti, eşitsizlikleri ve tahakküm biçimleri var. İnsan davranışının diğer yönlerinde olduğu gibi, cinselliğin belirli bir zaman ve mekânda kurumlaşmış somut biçimleri insan etkinliğinin bir ürünü. Hem keyfi hem de zorunlu çıkar çatışmaları ve siyasal manevra-

larla doludur. Bu anlamda cinsiyet daima siyasaldır. Fakat öyle tarihsel dönemler de vardır ki, cinselliğin daha keskin biçimde eleştirildiği ve daha yaygın biçimde siyasallaştırıldığı görülmüştür. Bu dönemlerde erotik yaşam alanı üzerinde yeni bir uzlaşma sağlanır."[1]

Yine böyle bir dönemde yaşadığımız doğruysa, erotik yaşam üzerinde yeni bir uzlaşmaya varma biçimlerinden birisinin cinsiyeti *nasıl* algılayıp kavradığımız konusuna kafa yormak olduğunu söyleyebiliriz. Bu incelemeler karışık denebilecek ortamlarda (medyada, tıpta, parlamentoda) yürütülür. Öyleyse, elinizdeki bu denemenin odağındaki analizlerin, cinsiyet politikasının etkilerini en eksiksiz ve bazen en ölümcül biçimde yaşamış birey ve grupların enerjik çalışmalarına dayandığına dikkat çekmeliyiz. Nasıl toplumsal cinsiyet ayrımını ilk keşfeden grup kadınlar olmuşsa, lezbiyenler, gay'ler ve cinselliklerı heteroseküsellik normuna aykırı diye tanımlanan diğer gruplar da cinsiyet politikasını keşfedenlerin öncüsü olmuşlardır. Bu düşünürler cinsiyet, toplumsal cinsiyet ve cinselliğe dair en temel varsayımlarımıza

(heteroseküsel ile homoseksüel, biyolojik cinsiyet ile kültürel bakımdan belirlenmiş toplumsal cinsiyet ve kadın ile erkek karşıtlıkları gibi) başkaldırarak, insan kimliği sorusunun irdelenmesinde yepyeni yollar geliştirmektedirler.

Foucault Kimdir?

Filozof, tarihçi ve eylem adamı olan Michel Foucault (1926-1984), çalışmaları genellikle "postyapısalcı" kategorisine sokulan en etkili düşünürlerden birisidir. Jacques Derrida'nın Batı metafiziği eleştirisi ve Jacques Lacan'ın psikanalitik kuramı köklü biçimde yeniden ifade edişiyle birlikte düşünüldüğünde, Foucault'nun bilgi ve iktidara ilişkin irdelemeleri, paradoksal olarak, insan öznesinin statüsüne dair yakın dönemde yapılan pek çok çalışmanın sarsıcı temellerini oluşturmuştur.

Foucault da 1984'te AIDS'ten ölen bir eşcinseldi. Ölümünden sonra hayatı ve eserlerine yönelik bir dizi saldırıyla karşılaşıldı. Foucault'nun "hakikatini" aradığını iddia eden bu saldırılara göre, onun sözde sado-

mazoşist tercih ve eylemleri tarihe ve felsefeye dair yazılarının genel siyasetini de etkilemişti. Oldukça indirgemeci bir yaklaşımla, görüşlerinde şehvete yer verdiği için reddediliyordu. Foucault'nun hayatı ve eserleri, başarıları ve başkaları tarafından şeytanileştirilmesi, onu pek çok gay ve lezbiyenle diğer entelektüellerin güçlü bir modeli konumuna getirmiştir. Bilgi, iktidar ve cinselliğin karşılıklı etkileşimi üzerine yaptığı çözümlemeler ise kaçıklık kuramının en önemli düşünsel katalizörü olmuştur.

Kaçıklık Kuramı Nedir?

"Kaçıklık" bir isim, sıfat veya bir fiil işlevi görebilir, ama her durumda "normal" ya da normalleştiriciye göre kullanılacaktır. Kaçıklık kuramı, tekil ya da sistematik bir kavramsal veya metodolojik çerçeve değil, cinsellik, toplumsal cinsiyet ve cinsel arzular arasındaki ilişkiler konusunda bir zihinsel angajmanlar toplamı gibidir. "Kaçıklık" kuramı eğer bir düşünce okuluysa, onun disiplin konusunda pek ortodoks olmayan

yaklaşımlar içerdiğini söylememiz gerekir. "Kaçıklık" terimi geniş bir yelpazedeki eleştirel uygulama ve öncelikleri (edebi metinler, filmler, müzikler ve imgelerde aynı cinse yönelik arzuların temsil edilmesini yansıtan okumalar; cinsellikte toplumsal ve siyasal güç ilişkilerini çözümleyen analizler; cinsiyet-toplumsal cinsiyet sistemine yönelik eleştiriler; transseksüel ve toplumsal cinsiyeti aşan kimliğin, sadomazoşizmin ve kural tanımaz arzuların incelenmesi) temsil etmektedir.

Bir Kaçıklık Soykütüğü

Elinizdeki deneme kaçıklık kuramı, kaçık düşünce ve Foucault hakkındadır. Foucault'nun cinsellik ve topluma ilişkin fikirlerine el atıp bunları geliştiren ve çok çeşitli akademik disiplinlerde yer alan çok sayıda yazar ve düşünür var. Foucault bir katalizör, bir hareket noktası, bir örnek ve öncü, sürekli bir sinir bozucu etken, bir tür bozguncu, ama yeni fikirlerin geliştirilmesini kışkırtan önemli bir düşünür olarak da gö-

rülebilir. Neticede sadece bir anlatım olan elinizdeki bu deneme, Foucault'un eserlerini ve kaçıklık kuramının gelişimini kaçınılmaz olarak bir tür çizgisel tarih anlayışı içinde ele alacaktır, ancak mümkün oldukça, basit bir nedensellik ve ilerleme efsanesinin baştan çıkarıcı etkilerine karşı direnmeye çalışacağımı belirtmeliyim. Kaçıklık kuramının kökeni Foucault olmadığı gibi, bu kuram onun düşüncesinin varış noktası da değildir. Dolayısıyla bu denemenin, Foucault'nun kendine özgü kavramlarından birisini kullanarak, cinselliğe ilişkin belirli bir söylemler dizisinin mevcut kaçıklık uğrağında zirve noktasına ulaşan (nihai olarak değil, geçici olarak) kısa ve kısmi bir "soykütüğü" olarak görülebileceğini vurgulamak isterim.

Cinsiyet, Hakikat ve Söylem

Michel Foucault'nun *Cinselliği Tarihi*'nin birinci cildi 1970'lerde, yani Batı kültüründe "cinsel devrim" diye anılan gelişmenin sonuna doğru kaleme alınmıştır. Bu kitap, Vic-

toria döneminin cinsel tahakkümünün, yirminci yüzyılın kademeli özgürleşmesi ve aydınlanmasına kadar uzun bir geçmişi olan hikâyesine, güçlü ve kışkırtıcı bir karşı-anlatı sunmuştur. *Cinselliğin Tarihi* Foucault'nun en iddialı olan ve ölümüyle yarım kalan projesinin başlangıcıdır.

Geleneksel yaklaşımlarda cinsellik, insan hayatının, on yedinci yüzyıldan itibaren Batı toplumu ve kültüründe baskı altında tutulmuş, Victoria dönemi piyano ayaklıkları gibi gizlenmiş, dile bile getirilememiş, yazı ve konuşmalardan sansürlenmiş doğal bir özelliği olarak görülür. Buna rağmen cinsellik varolmaya devam etmiş, on dokuzuncu yüzyıl burjuva saygınlığının ciddiyet kılıfının altında gizliden gizliye kaynamayı sürdürürken, yasaklar ve tahakkümlerle bastırılmaya çalışılmıştır. Ta ki hem cinselliğin hem de bizlerin, bacaklarımızı açığa çıkaran mini etek ve en gizli arzularımızı dışa vuran psikanaliz çağında bu baskılardan kurtulmamıza dek. Artık her şey açıktadır. Tabii sorunlar bıçakla kesilir gibi bitmemiş, varolmaya devam etmiştir. Ama bazılarımızın, mutlu ve sağlıklı

cinsel arzularımızı özgürce ifade etmemizin ardından daha mutlu ve sağlıklı olacağımız kesindir. Bu konuda problemleri olanlara da yardım eli uzatılmaktadır. Terapistler, psikanalistler ve danışmanlar, içimizdeki saklı duyguları dışavurabilmemizi sağlayabiliyorlar. Böylece insanın potansiyelinin sınırlandırılmasına dair hüzünlü öykü, mutlu bir sona ermiş olur. Fakat hepimizi huzura erdiren bu bildik öykü doğru mu? Yoksa cinsellik, her zaman toplumsal bağlardan kendi elimizle özgürleşmeyi ve bununla beraber bizlerin özgürleşmesini mi beklemiştir?

Foucault, böylesi bir "baskı altında olma hipotezi"ni reddetmekte ve on dokuzuncu yüzyıla ait örneklerde cinsellik hakkında konuşmanın baskı altında tutulmadığını, tam tersine, dikkate değer bir söylemsel yaygınlaşmadan söz edilebileceğini göstermektedir. Peki, o halde nedir cinsellik? Foucault'nun öne sürdüğü argümanın en önemli boyutu, cinselliğin ne bir doğal özellik ne de insan hayatına ait bir olgu olduğu düşüncesidir. Ona göre cinsellik, kurgulanmış bir deneyim kategorisidir ve biyolojik değil tarihsel, toplumsal

ve kültürel kökenlere sahiptir. Böyle bir cinsellik anlayışını kavramak hem zordur, hem de sezgilerimizle çelişiyor gibidir. Sanki cinsellik (toplumsal cinsellik gibi), sadece *burada* olduğu halde, ayrıca en özel, kişisel, "en iç arzularımız"a, kimi istediğimize, ne istediğimize ve nasıl istediğimize dairmiş gibidir. Cinsellik kendi içimizdedir, bir mülk gibidir, *bizim* malımız gibidir. Oysa cinselliğin doğal bir şey olduğu üzerinde yüzyıllardır düşünülüp yazılmış olması, tüm bu çabaların mutlaka gerçeği yansıttığının teminatı değildir.

Foucault cinsellikle ilgili biyolojik etkenleri göz ardı ediyor değildir. O sadece, cinselliğin oluşumunda kurum ve söylemlerin üstlendiği rolün önemine işaret ederek bu konulara öncelik tanımaktadır. *Saint Foucault: Towards a Gay Hagiography*'nin yazarı David Halperin'e göre, Foucault, hemcinse yönelik arzuların sebepleri üzerinde açıkça yorum yapmamıştır. Doğuştan eşcinsel eğilimler taşınması ve toplumsal koşullandırma hakkında görüşü sorulduğunda ise şöyle bir yanıt vermiştir: "Bu soruyla ilgili söyleyecek hiçbir şeyim yok. 'Yorum yok.'"[2] Foucault insan cinselliğine ilişkin hayali bir "hakikat"in

izini sürmektense, cinselliğin nasıl kurgulanıp üretildiğini araştırıp incelemeyi tercih etmiştir. Yani "cinsellik"in ne olduğuyla değil, toplumda nasıl bir işlev gördüğüyle ilgilenmiştir.

Scientia Sexualis

Psikanalistler akli ve duygusal sağlıklarına kavuşmaları için hastalarına özel cinsel sırlarını araştırmalarını salık verirlerken, Foucault, psikanalizin (varolan pek çok söylemden bir tanesi olarak) bizi nasıl cinselliğimiz hakkında bilgi *üretmeye* davet ettiğini, daha doğrusu nasıl kışkırttığını araştırmaya koyulmuştur. Ona göre, cinselliğimize dair bu bilgi doğal olmaktan çok kültürel olup, belirli iktidar ilişkilerinin sürdürülmesine katkıda bulunmaktadır.

Psikanaliz çok geniş bir yelpaze içinde yer alan, cinselliği susturmayan veya baskı altına almayan, insanların cinsellik (ve bu suretle kendileri) hakkında belli biçimde konuşmalarını özendiren söylemsel uygulamaların belki de sonuncusu olarak değerlendi-

rilebilir. Foucault'ya göre Batı'nın *"scientia sexualis"*i (cinsellik bilimi) Çin, Japonya, Hindistan ve Roma İmparatorluğu'ndaki *"ars erotica"*dan (erotizm sanatı) farklıdır. Zira *ars erotica* hazzı çoğaltma üzerine kuruluyken, Batı'nın *scientia sexualis*'i cinselliğin (utandırıcı) hakikatini açığa çıkarmaya odaklanmış, bunu keşfetmenin anahtarı olarak da *itiraf etmeye* başvuran özel bir yöntem izlemiştir. Hristiyanların tövbe ve itiraflarından tıbbi, adli, pedagojik ve ailevi uygulamalara, buradan da çağdaş psikanaliz biliminin pratiklerine kadar her yerde, kadınlı erkekli, çocuklu büyüklü herkesin kendi arzu, duygu ve düşüncelerini iyice inceleyip araştırdığı bir girişim tarihinin izini sürmek mümkündür. İşlediği günahlar hakkında papaza itirafta bulunmak, geçirdiği hastalığın belirtilerini hekime tarif etmek, konuşma tedavisinden geçmek: günah çıkarmak, hastalıkları ortaya dökmek, işlenen suçları itiraf etmek, hakikati ikrar etmek. Belli ki hakikat cinsel niteliklidir.

Tüm bu sahnelerde konuşarak itirafta bulunan kişi, kendi cinselliği hakkında bir anla-

tı kurgular. Ardından bu anlatı, otorite ve güç sahibi bir kişi veya uzman tarafından yorumlanır. Tabii bu sürecin neticesinde açığa çıkan "hakikat" aslında keşfedilmiş olmayıp, üretilmiş, kurgulanmış bir "hakikat"tir. Bilgi olarak böyle bir hakikat, sadece belirli bir söylem içinde varolmakta, iktidar ve güçle çepeçevre sarılı olmaktadır. Foucault'nun tüm eserlerinde karşımıza çıkan iktidar kavramı, burada da belirli bir bireyin şahsına veya bir sınıfa doğuştan ait olan özellik olarak değil, karmaşık bir ilişkiler bütününün uzantısı olarak anlaşılmaktadır. Foucault bu noktada kendine şöyle sorar: Cinselliğin farklı tarihsel uğraklarda kurgulanması sürecinde söz konusu edilen şey neydi? Cinselliğe dair üretilen bilgi aracılığıyla iktidar nasıl bir dolaşım gösterdi?

Foucault'ya göre, on sekizinci yüzyıldan itibaren cinsellik, yargılanması değil bizatihi denetlenmesi ve idare edilmesi gereken bir şey olarak görülmeye başlandı. Gerçi Kilise ve Hukuk, zaten uzun bir süredir cinselliğin düzeninden sorumluydu. Ama Aydınlanma Çağı'yla birlikte, cinselliğe sahip somutlaş-

mış bireyler üzerine odaklanmış yeni idari rejimler gelişmeye başladı. Günah çıkarmanın yeniden düzenlenmiş laik versiyonları, toplumsal normların özümsenmesine yönelik çok çeşitli tekniklerin merkezinde yer almaya başladı. Ayrıca günümüzde cinselliğe dair hakim olan çoğu anlayış ve kavrayış biçimlerinin bile (eşcinsellik ile heteroseksüellik arasındaki karşıtlıklar dahil) bu bağlam içinde dile getirilmeye başlandığını unutmamak gerekir.

Eşcinselliğin Kurgulanması

Foucault'nun en kışkırtıcı ve muhtemelen kaçıklık kuramının gelişimine yön ve hız veren saiklerin en başındaki varsayımlarından bir tanesi, çağdaş eşcinselliğin kökeninin aslında oldukça yakın bir geçmişte aranması gerektiğidir. Eşcinselliğin geçmişini araştıran pek çok tarihçi, yirminci yüzyılda karşılaşılan eşcinsel kimlik ve davranışlarla daha önceki çağların kimlik ve davranışları arasındaki ilişki ve devamlılıkları açığa çıkarma konusunda büyük bir çaba göstermiş oldukları halde, Foucault, tam tersi bir varsayım-

dan hareketle, eşcinsellik kategorisinin aslında 1870'ler gibi çok yakın bir zamanın belirli bir bağlamından çıkıp geldiğini, genel olarak cinsellikte olduğu gibi *kurgulanmış* bir bilgi kategorisi olarak görülmesi gerektiğini ve bunun *keşfedilmiş* bir kimlik olmadığını iddia etmiştir.

Foucault on dokuzuncu yüzyıldan önceki tarihlerde aynı cinsiyete sahip kişiler arasında herhangi bir cinsel ilişkinin bulunmadığını iddia ediyor değildir. Tarihte bunun örnekleri yeterince çoktur: Rönesans döneminde erkek erkeğe sevişme ya da kadınla erkekte sodomi gibi cinsel uygulamalar Kilise tarafından lanetlendiği gibi Hukuk emriyle yasaklanmıştır. Fakat cinsel uygulamaları düzene sokup denetlemeye yönelik bu erken dönem örnekleri ile on dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru geliştirilen düzenleme ve denetlemeler arasındaki en önemli fark, on dokuzuncu yüzyıldan itibaren insanlıktan çıkmış, sapık bir cinsellikle tanımlanan ve Foucault'nun "tür" diye isimlendirdiği ayrı bir cinsellik sınıfından söz edilmeye başlanmasıdır. O halde, on altıncı yüzyılın kadın ve erkekleri utanç verici cinsel uygulamalarda

bulunduklarını itiraf ettikten sonra sadece tanrısal ve örfi yasalara aykırı davrandıkları için günah çıkarmak zorunda kaldıkları halde, on dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru hemcinsleriyle ilişkiye giren erkeklere "eşcinsel" gözüyle bakılacak, üstelik kendilerini de böyle görmeleri ve bu şekilde sınıflandırılmaları teşvik edilecektir.

On dokuzuncu yüzyılın tıp bilimi bir yandan öteki grupların (örneğin kadınların, çocukların, emekçi sınıfın) cinselliklerine ilgi duyarken, diğer yandan "eşcinseller" de çeşitli araştırma ve stratejilerin odağı haline gelmiştir. Gelişen kapitalist sistemin ihtiyaçlarına cevap verebilen, üretken, yaradılışa uygun bir nüfusu (yani emek gücünü) koruyup geliştirmek amacıyla çeşitli "cinsiyet teknolojileri" yine bu yüzyılda tasarlanmıştır. Böyle bir toplumsal düzenin anahtar niteliğine sahip en temel birimiyse, yarınların emek gücünün üretildiği yer demek olan burjuva ailesiydi. Dolayısıyla dikkatler daha önce görülmemiş bir ilgiyle çocuklarda mastürbasyon "sorununa" çevrildi ve cinsel davranışlarının denetlenmesi amacıyla çeşitli eserler kaleme alındı, stratejiler geliştirilip

yayıldı. Böylesi bir röprodüktif çerçeve içinde hemcinslere yönelik arzu ve uygulamalar, önemle ele alınması gereken bir sorun ve insanın yaradılışındaki normlardan sapma olarak görüldü.

Eşcinseller demografi, eğitim ve hukuk gibi alanları da içine alan çok geniş bir söylemsel alanda yürütülen sistematik bir incelemenin hem konusu hem de mağduru haline geldi. Bu incelemelerin amacı, nüfusun sağlığını ve saflığını korumaktı. On altıncı yüzyılda kadın ve erkekler sodomi yaptıklarını itiraf ederken bunun büyük bir günah olduğundan kuşku duymazlardı, oysa on dokuzuncu yüzyıl eşcinsellerinde durum eylem ve uygulamaları aşmış, dikkatler bireyin bilimsel olarak belirlenmiş *durumu* üzerine odaklanmıştı. Foucault'nun sözleriyle ifade edilecek olursa: "Eşcinsellik cinselliğin bir biçimi olarak görülmeye başlamıştı. Sodomik uygulamalar içsel bir androjini, ruhun hermafrodizmi haline dönüştürülmüştü. Buna göre sodomi geçici bir sapma, eşcinsellikse bir türdü."[3] Eşcinsel kişi cinselliğe boğulmuş görülmekteydi: "Cinsellik onun her yerindeydi: hatta her türlü ediminin kökeninde."[4]

İktidar ve Direniş

On dokuzuncu yüzyılın sonları ve yirminci yüzyılın başlarında eşcinselliğin kurgulanışındaki olumsuz yönler açıkça görülmektedir. Bir öznenin konumunun ya da kimliğinin kurgulanmışlığı, onların gerçekliğini azaltan bir şey değildi. Bu süreçte eşcinseller sapık ya da sapkın bir tür olarak hastalıklılar sınıfına dahil edilmiş, kesintiye uğramış bir gelişimin uzantısı olarak görülmüş, tedavi edilmeleri gerektiğine hükmedilmiş, kısacası, eşcinselliğe heteroseksüel normdan sapma gözüyle bakılmıştır. Bu haliyle eşcinseller terbiye edilmeye, marjinalleştirilmeye ve toplumsal denetimin kontrolü altına girmeye mahkûm olmuşlardı. Foucault çoğu kere, muhafazakâr bir iktidar modelini kabul ettiği için eleştirilirken, kendisiyse iktidarın çoğunlukla denetleyemediği bir direnişi de içinde taşıyıp ürettiğini düşünmüştür: "Direnişsiz iktidar ilişkisi diye bir şey olamaz. Aslında direniş çok daha gerçek ve etkindir, çünkü iktidar ilişkilerinin icra edildiği odağın ta kendisinde meydana gelmektedir. İktidara karşı direnişin gerçek olması

için hariçten gelmesi gerekmediği gibi, direnişin iktidarın yoldaşı olması da herhangi bir hayal kırıklığı yaratmaz..."[5]

Foucault'nun çözümlemelerinin en can alıcı özelliklerinden birisi de "ters söylem" üretimini vurgulamasıdır: "On dokuzuncu yüzyıl psikiyatrisinin, içinde bulunduğu hukuk ve edebiyatın sergilediği görüntünün eşcinsellik, dönmelik, oğlancılık ve 'ruhsal hermafrodizm' türü ve bunların alt türleri üzerine bir dizi söylemi yaratmakla birlikte, bu 'sapıklıklar'a yönelik toplumsal denetimlerin güçlenmesine de neden olduğu şüphesizdir. Oysa 'ters' söylemin oluşumuna neden olduğu da bir gerçektir: Eşcinsellik kendi adına konuşmaya başlamış, meşruiyetinin ya da 'doğallığı'nın onanmasını talep etmiş, bu amaçla, ötekilerle neredeyse aynı jargonu, tıbbi açıdan mahkûm edilmesine yol açan aynı kategorileri kullanmıştır."[6]

Ters söylem modelinde kimlik politikasının tohumlarını görmek mümkündür. Sapkın özneler olarak kurgulananlar (yani "eşcinseller") kendilerine ortak bir dava, ortak bir muhalif ses bulabilmekte, böylece bir inanış, bir iddia haline dönüşebilmektedir. Örneğin seksoloji söylemi, bir yandan normdan sapma

olarak görülen ve "dönme" diye nitelendirilen bir kimlik kategorisini üretirken, öte yandan bu kategoriye dahil edilen bireylerin kendi toplumsal ve siyasal konumlarını sorgulamalarına imkân tanımıştır. Böylece bu kimliklere dahil olanların stratejik amaçla yararlanabilecekleri bir kavram ve bilgi dağarcığı meydana gelmiştir. Son zamanlarda yapılan araştırmalar açıkça göstermektedir ki, on dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru kullanılan dönmelik ve eşcinsellik bilgi ve retoriğine, dönmelik ve eşcinselliğin "suçsuzluğunu" talep etmek üzere de başvurulmuştur.

Yalnız Foucault'nun cinsellik söylemleri içinde üretilen "iktidar ve hazzın sonsuz helezonları"na ilişkin çözümlemelerini, söylem ve ters söylem gibi basit bir ikili karşıtlığa indirgemek pek mümkün değildir.[7] Modern toplumun "cinsel mozaiği" dinamik bir ağ gibidir, öyle ki burada iktidarın optimizasyonu bizatihi "haz" aracılığıyla ve hazzın çoğaltılmasıyla sağlanmakta, hazzın yasaklanıp sınırlanması seçeneğineyse başvurulmamaktadır.[8] İktidarı sadece geleneksel terimler kullanarak birey veya gruplar üzerinde etki-

li olan negatif bir güç şeklinde tarif etmek mümkündür. Fakat Foucault'nun iktidara ilişkin daha ayrıntılı çözümlemeleri, iktidarın hem bir jandarmalık hem de bir üretim süreci olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yüzden Foucault, egemenlik ve direniş öğelerinden oluşan alışıldık bir siyaset mantığını aşan bir düşünce yapısına sahip olmamız gerektiği sonucuna varır. İktidar ilişkilerini kolayca alt üst etmek ya da tersine çevirmek mümkün değildir.

Pek çok eleştirmen *Cinselliğin Tarihi*'nin birinci cildinin, gelecekte "seksin katı monarşisi"ne tabi olmayan daha farklı bir "bedenler ve hazlar ekonomisi" ümidiyle bitirilmiş olmasından rahatsız olmuştur.[9] Bazıları bu cümleleri ütopyacı bir uğrak olarak okumuşlardır. Fakat bu bir hayal kurmaktan ibaretse, hayali kurulan geleceğin mutlaka bir ilerleme ve gelişimi temsil edeceğinin garantisi yoktur. Foucault, aynı kitabın ikinci ve üçüncü cildinde (yani *The Use of Pleasure* ile *The Care of the Self*'de) daha erken dönemlere ait olup Batı modernitesiyle zıtlık oluşturan toplumsal ve etik formasyonlarda görülen cinsellik yaklaşımlarını çözümlemiş, örneğin benliğe

ilişkin eski Yunan ve Roma'da kullanılan tekniklere ve bunların erken dönem Hıristiyanlığında karşılaşılan benlik terbiye etme süreçleriyle kesişimine odaklanmıştır. Tüm bunlar, insanların belirli bir mutluluk, saflık, bilgelik, kusursuzluk veya ölümsüzlük mertebesine kavuşmak uğruna kendilerini dönüştürmeye çalıştıkları disiplin sağlayıcı uygulamalardı. Yunan-Roma kültüründe arzu ve cinsel uygulamalar etik ya da ahlâk kapsamına girerdi, daha sonraki çağlarda olduğu gibi insanoğlunun yaşadığı tecrübelerin ardındaki, nihai anlamda utanç verici veya bastırılmış hakikat olarak değil. Burada önemli olan, etiğin bir standartlar veya davranış normları zemini olarak değil, birey ile benlik arasındaki bir ilişki olarak görülmesidir. Öte yandan, disiplin başkalarına tabi olmak demek de değildi: Disiplin bireysel özgürlük ya da özerkliğe kavuşmaya yönelik uygulamaların bir parçası sayılıyordu. Yunan ve Roma toplumları birbirinden oldukça farklı oldukları halde (örneğin Roma toplumu, Yunan toplumuyla karşılaştırıldığında heteroseksüellik ve evliliğe çok daha büyük bir önem atfediyordu) Hıristiyan kültürü klasik dünyanın bu etik modelini tam

anlamıyla tahrip edip bağlamından koparmıştır. Foucault'ya göre Hıristiyanlık, gittikçe *cinselliğin hakikatine* odaklanan evrensel ahlâki yasa ve yönergeler geliştirmiştir. Romalılar arzuyu potansiyel bir tehlike sayarlarken, Hıristiyanlık arzunun şeytani bir doğaya sahip olduğunu iddia ediyordu.

Bazen Foucault, Yunan kültürünün o hiç kimseyi ve hiçbir şeyi normalleştirmeyen tarzını benimsiyor izlenimini uyandırsa da, bunu çağdaş topluma alternatif olarak asla önermediği gözden kaçırılmamalıdır. Zira etik alanı içinde kimin birey sayılacağına dair kısıtlamalar (örneğin, nüfusun kadın veya köleler dışındaki özgür erkekleri birey sayılırdı) ve eşitsiz iktidar ilişkileri (dühul edenle edilen arasındaki ilişki gibi), nefis terbiyesi sayılamayacak birtakım tahakküm biçimlerinin Yunanlılar'da da devam ettiğinin işaretleridir.

Son zamanlarda bazı eleştirmenler normalleştirmeyen cinsel ve etik uygulamalarla ilgili olanaklara ilişkin yeni araştırmalara yönelmişlerse de, kaçıklık kuramının ana itkisi hâlâ Foucault'nun cinselliğin söylemsel kurgulanışına dair genel modelinden gelmektedir.

Foucault'ya Tepkiler

Cinselliğin toplumsal düzlemde kurgulanışını ilk öne süren kişinin Foucault olmadığı aşikarsa da, 1980'lerden itibaren onun eserlerinin kadın ve erkek eşcinselliğine dair araştırmalarla birlikte ortaya çıkan yeni gelişmeler üzerinde önemli bir etki yaptığı yadsınamaz. Bu arada anlatısının pek çok öğesi gözden geçirilmiş, değiştirilmiş ve hatta karşı çıkılmıştır: Örneğin tarihçiler erken modern çağdaki eş cinsiyetler arasındaki ilişkilere ve gelişmekte olan bağıl kimlik kategorilerine dair daha dikkatli çözümlemeler sunarak, on dokuzuncu yüzyılda kullanılan dönmelik ve eşcinsellik sınıflandırmalarını biraz daha ayrımlaştırmışlardır. Foucault'nun genel yaklaşımı da bazı eleştirilere maruz kalmış, özellikle tarihsel odağının Avrupa merkezciliğine ve çalışmalarında erkek cinselliği üzerine yoğunlaşmasına yönelik eleştirilerde bulunulmuştur.

Foucault'nun görüşleri cins, cinsellik ve iktidar arasındaki ilişkileri anlamada farklı bir yaklaşım sunmuştur. Öte yandan hiçbir entelektüel çalışmanın, yer aldığı kültürel

bağlamın dışında ve ondan yalıtılmış biçimde var olamayacağı açıktır. Foucault'nun analitik modelinin yanı sıra 1970'lerin ve 1980'lerin cinsel ayrım siyaseti de kaçıklık kuramını ortaya çıkaran gelişmelerden birisidir. Ayrıca bu dönemin eylemcilik tarihi, Foucault'nun açıklığa kavuşturduğu iktidar işleyişine somut örnekler sunabilecektir.

Foucault + ? = Kaçıklık Kuramı?

1970'lerde (yani Foucault'nun *Cinselliğin Tarihi*'ni yazdığı sıralarda) "eşcinsel" terimi tıbbı ve hukuki söylem içinde yer almaya devam ededursun, insanlar kendilerini yavaş yavaş "lezbiyen" ve "gay" olarak tanımlamaya başlamışlardı. "Gay" terimi (İngilizce'de "şen" anlamına da gelmektedir), on dokuzuncu yüzyılda namusu tartışmalı kadınlar için kullanılmaktaydı. 1960'lardaysa "eşcinsel" terimine bir alternatif olarak yerleşmeye başladı. Tabii pek çok insan "masum" bir kelimenin bu nedenle bozulduğundan yakınmayı da ihmal etmedi. "Gay" ve

"lezbiyen" terimleri ile daha önceki kategoriler arasındaki en açık fark, bir bilgi nesnesi olarak edilgen bir konuma yerleştirilmiş olmalarından ziyade, kimliklerini lezbiyen veya gay olarak belirleyen öznelerin kendi konumlarını kendilerince seçiyor veya arıyor olmalarıdır. Onların gözünde gay ya da lezbiyen olmak patolojik bir durum değil, bir onur meselesiydi (bir direnişti, geri planda kalma değil). Kadın özgürleşmesi kadınlığı aşağı, edilgen veya ikincil bir yaratık olarak gören egemen kurgulanışa başkaldırırken, gay özgürleşmesi de eşcinsellik üzerine kurulu arzuları doğaya aykırı, sapık ya da noksan şeklinde değerlendiren görüşlere karşı çıkıyordu.

1970'lerin ortasında bu hareketin hedefi, tahakkümün sebebi olarak görülen toplumsal sistemin dönüştürülmesiydi. Bazı feministler kadınları bastırma araçları oldukları için evlilik ve aile gibi kurumları eleştirip radikal ve hatta devrimci toplumsal değişimler talep ederlerken, gay özgürleşme hareketi de aynı çizgiyi takip etti. Her iki hareketin de sol siyasetle güçlü (ama hiç de evrensel olmayan) bağları vardı ve üniversitelerde

Marksist, sosyalist ve feminist yaklaşımlarla paralel bir konum içinde oldukları görülüyordu.

Fakat sistemi dönüştürerek özgürleşileceğini savunan model, 1970'lerin sonlarına doğru yerini "etnik" model diye bilinen yaklaşımla pek çok ortak yönü bulunan, farklı bir gay ve lezbiyen siyasetine terk etti. Buna göre, gay ve lezbiyenler ayrı bir azınlık grubunu oluşturuyorlardı, diğerleriyle eşit oldukları halde onlardan farklıydılar. Bu yeni siyasetin amacı, gay ve lezbiyenler için haklar elde etmek ve kurulu düzen içinde onlara da hukuksal bir koruma sağlamaktı.

Getirdiği kazanımlar açısından bakıldığında da bu hareketin oldukça başarılı olduğu görülecektir. Bu yaklaşımın temelindeki model bugün bile etkisini sürdürmektedir. Eşcinsellere adalet ve eşit haklar talep eden kampanyaların yanı sıra, Britanya'da *Campaign for Homosexual Equality* (Eşcinsel Eşitlik Kampanyası) ve ABD'de *Gay Activists Alliance* (Gay Aktivistler İttifakı) gibi hareketler de, gay'liğe dair olumlu bir imaj oluşturulması hedefiyle hummalı bir faaliyete girişmişlerdir. Onların

faaliyetleri arasında medyada yer alan olumsuz, eşcinsel karşıtı imajı eleştirmek, bu imaja karşı çıkmak da vardı ve buna, TV dizilerinde tasvir edilen gay ve lezbiyen insanların imajını zedeleyici (yoksa kaçıklaştırıcı mı denmeli?) yaklaşımlar da dahildi. Özgüven, zevk ve stil sahibi imaj ve anlatımların yaygınlaştırılması, ortalama ana yapıdan ilerleyen kültüre uygun, olumlu bir imaja sahip grup veya bireylerin şanslarını arttırıyordu. Kampanya ve ittifakların cemaat oluşturucu bir rol oynadıkları, gay'lere ve lezbiyenlere "yuva" diyebilecekleri bir ortam hazırladıkları da söylenebilmektedir.

Fakat yuvaya girebilmek için ilk önce "dışa açılmak" gerekmektedir. Lezbiyenler ve gay erkekler için, cinsel siyasetlerinin en önemli öğelerinden birisi "dışa açılmış olmak" ile "kapalı kalmak" arasındaki ayrımdır. Dışa açılmak, saklanılan bir yerden dışarıya çıkmayı, gün ışığına açılmayı, gizlilikten çıkıp toplumsal kabul görmeyi ima eden bir kelimedir. Peki o halde, açıkça kaçık olan kadın ve erkekler dışa mı açılmışlardı, yoksa kapalı mıydılar? Bu imaja uymayanlara, yani asimilasyoncu bir siyaset

ve kültüre sahip değişken dünyanın olumlu, güvenli ve mağrur yuvalarında yer almayanlara ne olacaktı? Kolektif bir benlik ispatının hissettirdiği şeylerden ayrı tutulduğunda, gay toplulukları arasındaki huzursuzluk ve çatışmaya neden olan hareketler, hazlar ve kimlikler ne olacaktı? Böylece biseksüalite, transseksüalite, sadomazoşizm ve cinsiyetler ötesi kimliklerin hepsi birden, asimilasyoncu siyasetin kapsayıcı idealine başkaldırmış oldu. Öte yandan, bu öğelerin birbirleriye bağdaşmazlığı saygınlık açısından da yorumlanabiliyordu. Düzgün bir dünyanın eşit haklara sahip bir parçası olmak istiyorsanız ne kadar vasat, ne kadar "senin gibiyim" olduğunuzu (belki biraz daha hassas ya da sanatkâr olduğunuzu) ispatlamanız gerekmektedir. Bu nedenle taşkın, transgresif arzular veya ilişkilerle kibirlenmenize izin verilmeyecektir.

1980'ler boyunca siyasal kampanyaların bir parçası olarak sunulan çeşitli gay ve lezbiyen çizgiler, "beyaz adamın orta sınıf değerlerine" ayrıcalıklı bir yer tanıdığı için eleştirilmiştir. Toplumsal cinsiyetlerle cinsiyet arasındaki zorunlulukların doğurduğu çekişme-

ler de heyecanlı tartışmalara neden olmuş, toplumcu bir modele sahip gay ve lezbiyen siyasetin zayıflıklarını ortaya çıkarmaya başlamıştı. Gay özgürleşme tarihi boyunca bazı lezbiyenler, ortalama gay kültürünün erkeksiliğini eleştirmişlerdir. Lezbiyen feminizmin bir kolu, lezbiyenliği bir kadın kimliği olarak koyan bir model geliştirmiş, cinsel arzulara nazaran siyasal motivasyona öncelik tanımıştır. Fakat bundan sonraki adımda, öteki lezbiyenler (feministler dahil), kadındaki hemcinse yönelik arzuların cinsiyetsizleştirilmiş bu versiyonunun onları dışladığı ve cinsel açıdan haklarının elinden alınması sonucunu doğurduğunu öne sürmüşlerdir. Mevcut anlaşmazlıklar "cinsiyet savaşları" olarak bilinen bir gelişmeyle zirve noktasına varmış; lezbiyen sadomazoşistler, sevici ilişkisi içinde olanlar ve sansür karşıtı feministler, birleşik lezbiyen kızkardeşliğine karşı seslerini yükseltmeye başlamışlardır. Gay erkek kimliğinin ortalama içindeki kavranışı çeşitli cinsel uygulamaları (çokeşlilik ve grup seksi gibi) tasvip ettiği halde, bazıları bu yaklaşımı gönülden bir ilişkinin sınırlandırıcı, saygınlık uyandırıcı ideali olarak görerek eleştirilmiş-

lerdir. Böylece gay ve lezbiyen siyaset, bir yandan daha geniş bir kabule ve eşitliğe giden yolda önemli ilerlemeler sağlarken, öbür yandan kendi içsel çatışmaları yüzünden kolektif bir kimlik oluşturma idealine ulaşılamamıştır.

Kimlik Krizi

Foucaultcu analiz yönteminden yararlânarak geri dönüp bakıldığında, birleşik ve birleştirici bir gay ve/veya lezbiyen kimliği efsanesinin yok olmasının ardındaki sebep, kişisel ve siyasal öncelikler konusundaki ayrımlar değil, siyaseti kimlik üzerine temellendirme gayretidir. Gay ve lezbiyen kimliklerin doğuştan gelmeyip kültürel olarak kurgulandığının açıklanması halinde bile, bunlar, olanak tanıyıcı değil, sınırlandırıcı bir niteliğe sahip olmaktadırlar. İlginçtir, bu tartışmalardaki ana tanımlayıcı nitelendirme "obje seçimi," yani aynı cinsiyete sahip birisiyle cinsel ilişkiye girme tercihiydi. Bu tercihin gay veya lezbiyen kimliğin apaçık bir işareti olduğu düşünülebilir. Ama Foucault'nun *Cinselliğin Tari-*

hi'nde gösterdiği gibi, kimliğin temelini böyle bir obje oluşturmaz. Bu obje anlayışına karşı çıkanların sayıca çok olmasından da rahatlıkla anlaşılacağı üzere, insanlar kendi cinselliklerini algılarken bu obje anlayışını algılarının can alıcı kriteri olarak görmezler. Söz konusu model, biseksüellerin daha güvensiz ya da gelişmemiş bir kimliğe sahip oldukları sonucuna varmış (öte yandan, özcü cinsiyet modelleri de cinsiyet ötesi insanları noksan özneler olarak görmektedir) ve cinselliklerini cinsiyet öncelikleriyle değil, sadomazoşizm gibi edimler ve hazlar aracılığıyla tanımlayan grupları dışlamıştır.

Parçalanmış bir görünüm sunan bu oluşum, AIDS'in ortaya çıkmasıyla yepyeni bir baskıyla karşılaşmıştır. AIDS'i yanlış biçimde sunan yaygın söylem, bunun bir gay hastalığı olduğunu savunmuş, dolayısıyla eşcinsel düşmanlığı yeniden canlanmış ve asimilasyoncu stratejilerin gözden geçirilmesine neden olmuştur. Kabul görmenin aslında hoşgörüden ibaret olduğu fikri yayılmış, hoşgörüyse büyük bir hızla hoşgörüsüzlüğe dönüşmeye başlamıştır. Tüm bunlara tepki olarak da gay ve lezbiyen si-

yasette yeni ama ademimerkezi bir radikalizme gidilmiştir. Kadın ve erkekler arasında yeni koalisyonlar kurulmuş, temel olarak özcü kimlikler değil, AIDS'li insanların hayatlarına mal olan, kamuoyundaki yanlış ve tarafçı sunumlara karşı ortak bir tavır kabul edilmiştir. Foucault'nun *Cinselliğin Tarihi* açısından bakıldığında belki de en ilginci, cinsiyet ve cinsellik üzerine düşünürken, güvenli cinsel eğitiminin kimliklerden ziyade yeniden uygulamalara ağırlık vermesi olmuştur. Böylece, "Önemli olan kim olduğunuz değil, ne yaptığınız" yaklaşımı bir kez daha ön plana çıkmıştır.

Yeni siyaset stratejileri ortaya çıkıp gelişirken, pek çok eleştirmen bunları büyük devrimci projelerle karşılaştırmış, Foucault'nun tahakkümcü ve normalleştirici toplumsal güçlere karşı tarif ettiği direnme biçimlerinin çok daha elle tutulabilir olduğu sonucuna varmıştır. Örneğin bu sırada kurulan grupların başında, AIDS'le ilgili siyaset ve retoriğe karşı kamuoyu protestolarını örgütleyen, New York Borsası'nı basan, Golden Gate köprüsünü trafiğe kapayan ve CBS'in haber yayınlarını bölüp eylem yapan

ACT UP vardır. ACT UP'ın stratejisi, hastahane ve muayenehanelere, sosyal yardımlaşma kurumlarına, sigorta şirketlerine, iktidar ve bilginin diğer kurumsal bağlamlarına karşı direnme üzerine kurulmuştur. Kaçıklık kuramcısı David Halperin'e göre, bu grup, Foucault'nun tarif ettiği cinsellik, bilgi ve iktidarı stratejik açıdan yeniden kavramlaştırmanın en özgün, zekice ve yaratıcı bir siyasal biçimlenişidir.[10]

AIDS salgını çoğu insanın bilgi ve kimlik anlayışında derin sarsıntılara yol açmış, tüm bunların iktidarın işleyişiyle ilintili olduğunun keşfedilmesine neden olmuştur. AIDS'in öznellik ile cinselliğin alışıldık kavrayışı üzerindeki etkisi, âdeta Holocaust ve atom bombasının ilerlemeci aydınlanmacılığın savunduğu idealleri alt üst etmesine benzemektedir. Artık hiçbir şey eskisi gibi değildir. AIDS eylemciliği asimilasyoncu stratejileri reddetmiş, "kaçıklık" ise popüler kültür ve kuram içindeki yerini almıştır. ACT UP ve diğer AIDS eylemcilerinin stratejilerinden etkilenen bir başka grup da 1990 yılında New York'da kurulmuştur. Bu grup, hem ismiyle hem de retoriğiyle, o gü-

ne dek eşcinsellere düşmanlık ve önyargıyla ilişkilendirilen bir terimi geri kazandırmıştır.

"Buradayız, Kaçığız, Buna Alışın."

Queer Nation (Kaçık Millet) ve ona bağlı *Pink Panthers* (Pembe Panterler) gibi gruplar, gay'lere yönelik saldırılardan korunmak üzere sokak muhafızları oluşturmuş, eşcinsel düşmanı şiddetin kurbanlarını sokak grafitileriyle ebedileştirmeye çalışmış ve heteroseksüellerin gittiği barlarda eşcinsel düşmanlığını afişe edici eğitim seminerleri vermişlerdir. Ayrıca medya ve sanat kampanyaları düzenlenmiş, sağın ve eşcinsel düşmanı diğer grup ve bireylerin propaganda ve imgelem dünyasına karşı aydınlatıcı çalışmalarda bulunmuşlardır. Söz konusu grupların retorik ve temsili stratejilerinin odağında "kaçıklık" kelimesi bulunmaktadır. Bu kelime genellikle eşcinsel düşmanı çevrelerin argosunda yer aldığı halde, bazı eşcinseller de şimdilerde kaçıklığı "gay" ya da "lezbiyen" teriminin yerine kullanmayı

veya önce bu kelimeyi tercih etmeye başlamışlardır.

ACT UP gibi gruplarla karşılaştırıldığında radikallikleri tartışılır olsa da (bunun sebebi kısmen bu hareketi "millet" gibi sorunlu bir kavram üzerine temellendirmeleridir), *Queer Nation*, kamuoyunca hakaret sayılan bir ismi kullanarak Amerika Birleşik Devletleri'nde (ve Britanya'da) bazı lezbiyen ve gay'lerin kimlikleriyle toplumsal, kültürel ve siyasal konumları açısından gerçek bir yaklaşım farkı getirmiştir. Bazı eleştirmenler bu farkı bir kuşak sorunu, bazıları ise toplumun ana kesimine mensup bir sınıfın ya da yaklaşımın sorunu olarak görmektedirler. Saik ne olursa olsun "gay" veya "lezbiyen" kimliğini uygunsuz ve sınırlandırıcı bulanlar, kendi kimliklerini "kaçıklık"la ifade edebilmişlerdir. Popüler kültürde kaçıklık daha seksi, daha transgresif olmak, asimile olmamak veya hoşgörülmek istemeyen bir ayrımın isteyerek ve bilerek açığa çıkarılması anlamına gelmiştir. Bu ayrım statükoyu tersine çevirebilecek güçtedir. Örneğin, Bart Simpson'un neden heteroseksüel olduğunun varsayıldığını sorgulatacak bir farklılık yaratma potansiyeline sahiptir.

Foucaultcu kavramlar kullanarak "eşcinsel" gibi bir egemen kimlikten "gay" ve "lezbiyen" kavramına, buradan da "kaçık" kavramına yönelik dönüşümü analiz edip, bu kimliklerin egemen söylem ve bilgilerle giriştiği ilişkiler aracılığıyla bireyler ve siyasal eylem için sunduğu imkânları ve yarattığı sorunları değerlendirmek oldukça kolaydır. Söz konusu kategorilerin gelişimi hem peş peşe olmuş hem de doğrusal bir tarih anlayışının önünü tıkadığı önemli üst üste gelişler görülmüştür. Eşcinsellik üzerine geleneksel bir tarih anlayışıyla yazılan kitaplar, ilerleme modeline uymayan ve tahakkümden özgürleşmeye kadar, geniş bir yelpaze üzerindeki pek çok öğeden meydana gelen unsurların (buna 1950'lerin lezbiyen sevici toplulukları ve benzeri kaçık alt-kültürler de dahildir) önemini görmezden gelmişlerdir. Gay'liğin yolunu açan söz konusu alt-kültürler günümüz kaçıklık kültürüyle pek çok ortak yöne sahiptir. Fakat "kaçıklığı" yeni bir kimlik politikasının temeli olarak değerlendirmek dışlayıcı ve sınırlayıcı bir girişim olacaktır. İnsanların kendilerini kaçık olarak nitelendirmelerin-

deki çekingenlik ve rahatsızlık bunun bir yansımasıdır.

Kaçıklık Kuramı/Kuramı Kaçıklaştırmak

"Kaçıklık" kavramı kamusal dilde ek veya alternatif bir kimlik kategorisi olarak kullanılıyorsa da, kaçıklık kuramını söz konusu kültürel uğrağın akademik zemini olarak okumak mümkün değildir. Kaçıklık kuramcılarının kendilerini bazı gay ve lezbiyen siyasetlerden uzak tutmaları, söz konusu kategorilerin kural koyuculuğunu (normativitesini) reddetmek anlamına gelmeyip, farklı bir kimlik ve iktidar anlayışından ileri gelmektedir. Eğer kaçık kültür "kaçık" kelimesini "gay" ve "lezbiyen" kavramlarıyla zıtlık oluşturan bir sıfat olarak kullanıyorsa, kaçıklık kuramının da bu kelimeyi cinsel ve cinselleştirilmiş varlık ve eylemlere ilişkin varsayımları ters yüz eden bir fiil haline dönüştürmeye çalıştığı söylenebilir. Kuramsal açıdan kaçık, normal veya norm olanla (bu, egemen bir heteroseksüellik olabileceği gibi gay/lez-

biyen bir kimlik de olabilir) daima ve ebediyen çatışma halindedir; ayrıca kesinlikle egzantrik ve anormaldir.

Kaçıklık kuramı, Jacques Lacan'ın ademimerkezi, istikrarsız psikanalitik kimlik modeli, Jacques Derrida'nın ikili kavramsal ve dilsel yapıların yapısökümü ve tabii Foucault'nun söylem, bilgi ve iktidar modeli dahil olmak üzere postyapısalcı kuramın geliştirdiği pek çok düşünce ve görüş üzerine temellenmektedir. Tahmin edilebileceği gibi tek bir kökeni yoktur; 1980'lerin sonlarına doğru, Amerikan üniversitelerinde gay ve lezbiyen konuların postyapısalcı kuramlarla olan ilişkileri üzerine verilen konferanslar sırasında billurlaşmaya başladığı savunulmaktadır. Ortak bir ifadeyle kaçıklık kuramı olarak isimlendirilen bu araştırmalar, sosyal bilimler, tarih, kültürel ve edebi araştırmalar ile felsefe alanına odaklanmış olup, bilimsel, hukuki ve diğer söylemlere de yer verilmiştir. Bu alandaki yazarlar genel olarak temsil siyasetine yönelik ortak bir ilgi besledikleri gibi, yazılı ve görsel kültür konusunda (edebiyattan filme ve siyasal söyleme dek) eğitim görmüşlerdir. Pek çoğu, kaçıklık kuramının

önemi arttıkça sayısı da artan gay ve lezbiyen araştırma programlarında çalışmıştır ve bazıları halen bu programlara devam etmektedir.

Kaçıklık kuramı ile gay ve lezbiyen araştırmalar arasındaki ilişki karmaşıktır. Bazı yazar ve hocalar, her iki alan arasında gidip gelmeyi tercih etmekte veya çalışmaları için stratejik açıdan uygun gördükleri terimlerden bazen birini, bazen diğerini kullanmaktadırlar. Aynı şekilde gay, lezbiyen veya kaçık kimliklerin farklı bağlamlara uygunluğu da farklı olmaktadır. Bazı eleştirmenlerse, kaçıklığın kuramsal veya eleştirel gay ve lezbiyen çalışmaları gözden kaçırdığını veya gözden düşürdüğünü savunurlar. Yine aynı şekilde, Foucault'ya fazla atıfta bulunmanın bu ve benzeri konularda çalışan, daha az tanınan tarihçilerin önünü tıkadığını öne sürerler. Gerçekten, pek çok akademisyen Foucault gibi çeşitli siyasal faaliyetler içindedir. O halde kaçıklık kuramıyla gay ve lezbiyen araştırmalar arasındaki ilişkiyi kavramanın en iyi yolu, Foucault'nun açığa çıkardığı üzere, bunların hem farklı hem de birbiriyle örtüşen bilgi alanlarıyla söylemsel

pratiklerin iç içe geçerek oluşturduğu dinamik bir ağ içinde yer aldığını kabul etmektir.

Kaçık Foucault

Tarihte ve günümüzde farklı cinsel kimliklerin oluşumunu inceleyen bazı kaçıklık araştırmalarında Foucault'nun projesi sürdürülmektedir. Dikkati en çok çeken incelemeler arasında, David Halperin'in klasik Yunan'da ve Foucault'nun eserlerinde cinselliğin yeri ve önemi hakkında yaptığı araştırmalar, Gayle Rubin'in "deri" giysiler tercih eden gay erkek toplulukları üzerine San Francisco'da devam eden incelemesi ve Martha Vicinius'un lezbiyen kimlikler üzerine yürüttüğü çalışmalar bulunmaktadır. Ayrıca Cindy Patton, Simon Watney ve diğerlerinin, eşcinsel düşmanı söylem ve kurgu üzerine yaptıkları çalışmaların temelini de kaçıklık kuramı oluşturur. Pek çok kaçıklık incelemesi gay, lezbiyen ve sapkın cinsellikle kültürel eserler arasındaki ilişkiler üzerinde odaklanmıştır. Bu konuda çalışanlar

arasında da Joseph Bristow, Ed Cohen, Jonathan Dollimore, Lee Edelman, Alan Sinfield ile Yvonne Yarboro-Bejarano sayılabilir. 1990'larda kaçıklık üzerine yazılanlarda olduğu gibi bu konuda da büyük bir artış görülmüş, üniversitelerde kaçıklık kuramı üzerine verilen ders sayısında önemli bir artış meydana gelmiştir.

Dikkatlerin belirli kültürel oluşumlara ve iktidar ilişkilerine yöneltilmesi sonucunda, daha yerel incelemelerin de aslında kaçıklık kuramının Foucaultcu koluna dahil oldukları anlaşılmıştır. Ben tüm bu tespitlerin ötesine giderek, elinizdeki bu metnin geri kalan kısmında, Foucault'nun fikirlerini bir dizi kuramsal ve felsefi karşılaşma ve modelle yüz yüze getiren çalışmaları ön plana çıkarmayı (diğer çalışmaların önemine halel getirmeksizin) amaçlıyorum. Bu şekilde, mevcut cinsel sistemin devamını sağlayan normalizasyonun norm ve süreçlerini ele almış olacağız.

Kaçıklık kuramcıları tarafından incelenen ilk konulardan birisi, hem eşcinsel düşmanı hem de bu düşmanlığa karşıt olan geleneksel söylemlerin başvurdukları, hetero-

seksüellik ile homoseksüellik arasındaki ayrımdır.

Homoseksüelliğe Karşı Heteroseksüellik

Homoseksüellik Foucault'nun öne sürdüğü gibi kültürel bir ürünse heteroseksüellik nedir? Neden heteroseksüellik doğal ve normal bir cinsellik biçimi olarak görülmektedir? Batı toplumu neden (kaçıklık kuramcılarının bir sözünü kullanacak olursak) "hetero-normativite"yle yönetilmektedir? Gerçi insanoğlunun devamı için kadının yumurtasına, erkeğin spermine ihtiyaç olduğu şüphesizdir. Ama Foucault'nun da savunduğu gibi, "cinsellik" bir kültür ürünüdür ve bu nedenle sadece biyolojik bir sürecin uzantısı şeklinde algılanması doğru olmaz. Nasıl eşcinsellik özgün bir kültürel kategoriyse, heteroseksüelliğin de çözümlenmesi gereken bir tarihi vardır. Üstelik bu çözümlemeye siyasal bir zorunluluk olarak da bakılabilir: Heteroseksüelliğin doğal olduğu varsayımına karşı çıkılmadıkça, doğal ve

birleşik bir eşcinsel kimliğin olmadığını kabul etmenin faydası ne olacaktır, tehlikeleri nelerdir, bunlar tartışılmalıdır.

Bu karşıtlık hakkındaki kaçık araştırmalar, Foucault'nun cinsellik tarihi ile yapısökümcü metin analizlerini birleştirmeye çalışırlar. Örneğin çeşitli makalelerden oluşan *Inside/Out: Lesbian Theories, Gay Theories* (İç/Dış: Lezbiyen Kuramları, Gay Kuramları) (1991) isimli kitabının giriş kısmında Diana Fuss, heteroseksüel/homoseksüel karşıtlığını çözümlerken Jacques Derrida'nın "ekleme" yaklaşımını uygulamıştır. Görünürde ekleme (burada "homoseksüel" anlamında), özgün olduğu varsayılan bir kavrama yapılan bir *ilaveyse* de, özgün olduğu varsayılan kavram da (burada "heteroseksüel") aslında bu eklemeye bağlıdır. Bu açıdan bakıldığında, heteroseksüellik homoseksüelliğin bir ürünü, daha doğrusu aynı kavramsal çerçevenin ürünü olarak değerlendirilebilir. Peki, homoseksüellik eşitler arasındaki bir karşıtlık iken, nasıl daha düşük bir değer düzeyine inmiştir? Hiçbir karşıtlık, tam olarak yalıtılmış bir bağlam içinde var olmaz: Bütün karşıtlıklar öteki karşıt-

lıklarla girilen ilişkilerle varolur. Örneğin karşılıklı olarak bağımlı, geleneksel ve fakat birbirine zıt kadın/erkek karşıtlığı, öteki karşıtlıklarla bağdaştırılıp çağrışım yaptığı için hiyerarşik bir yapıya kavuşmuştur: akılcı/duygusal, güçlü/zayıf, aktif/pasif gibi. Aynı şekilde heteroseksüel/homoseksüel karşıtlığı da kendisini ayakta tutan bir destekleyici karşıtlıklar ağının içinde yer almaktadır.

Fuss, bir örnek olması bakımından, egemen ve muhalif kültürler içinde heteroseksüel/homoseksüel karşıtlığını ve bununla ilintili iç/dış karşıtlığının karşılıklı bağımlılığını irdelemiştir. Heteroseksüellerin toplumun ana kesiminin içinde, homoseksüellerin ise dışında olduğuna ilişkin apaçık ayrıma ek olarak, bu diyalektik hareket "dışta" olma retoriğinde de görülebilir. Burada "dış"ın özgürleştirici bir proje olarak sınırları açığa çıkarılmış olmaktadır. Kapalı bir cinselliğin kafesinden *dışa* çıkıldığını ilan etmek kişisel açıdan özgürleştirici olsa da, heteroseksüelliğin hâlâ merkezde bulunduğu, kafesin *içinde* kalmaya devam edenlerin marjinalliklerinin bu vesileyle onaylandığı anlamına da

gelmektedir. Kısaca söylemek gerekirse, heteroseksüelliğin tamamıyla dışına çıkmak mümkün değildir.

Foucault'nun çalışmalarının yanı sıra onun düşüncelerini destekleyici bazı eşcinsel siyaset deneyimlerinin de gösterdiği gibi, ayrı bir eşcinsel kimliği talep etmek, kaçınılmaz olarak ikili ve eşitsiz bir homoseksüel/heteroseksüel karşıtlığını onaylamak anlamına gelmektedir. O halde bu karşıtlığın dışına çıkmak veya tersine çevirmek yerine, kaçıklık kuramı, bu karşıtlığın ahlâki ve siyasal bilgi ve iktidar hiyerarşisini nasıl biçimlendirdiğini incelemelidir. Bu alanda yapılmış en ayrıntılı ve önemli çalışmalar arasında, *Rolling Stone* dergisinin "gay araştırmalarının yumuşak dilli kraliçesi" diye nitelendirdiği, edebiyat eleştirmeni Eve Kosofsky Sedgwick'in incelemelerini gösterebiliriz.

Sedgwick'in çalışmaları söz konusu ikili karşıtlığın ötesine gidip, onu aşmaya çalışan bir yolu işaret etmez. Amacı, heteroseksüelliğin inanılması güç olan mevcut ayrıcalığının, kendine geniş bir söylemler yelpazesi içinde nasıl yer bulduğunu açığa çıkarmaktır. Böyle bir yol izleyerek normatif hetero-

seksüelliğin yaygınlaşmasının, aslında damgalanmış bir homoseksüelliğe dayandığını gösterebilmiştir. Sedgwick, *Between Men: English Literature and Male Homosocial Desire* (Erkekler Arasında: İngiliz Edebiyatı ve Eril Homososyal Arzular) (1985) isimli kitabında erkeklerdeki homososyal bağlanmanın homoseksüelliğe düşmanlık çevçevesinde yapılanışını incelemiştir. *Epistemology of the Closet* (Kafesin Epistemolojisi) (1990) isimli kitabındaysa, homoseksüelliğin "apaçık sırrı"na dair kafes ya da "nizam"ın Batı toplumunun değer yargılarını ve bilgiye ilişkin düşünceleri köklü biçimde yapılandırdığını iddia etmiştir.

Bilgi, iktidar ve cinsellik arasındaki yüklü ilişki, bazı kaçık eserlerin üniversitelerde yarattığı yankıyla açığa çıkmıştır. Sedgwick'in çalışmaları yaygın bir akademik çalışma tarzı olan örnek edebi metin incelemelerine dayanmaktadır. Sedgwick'in Jane Austen'in *Sense and Sensibility* isimli romanında geçen mastürbasyon mecazı üzerine yazdığı bir makale, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki akademik çevrelerde rahatsızlık yaratmış, masum bir disiplinin kaçıklık

kuramınca bozuluşuna örnek olarak gösterilmiştir.[11] Kaçıklık, gay'lik ve lezbiyenliği okullarda okutmanın uygun olup olmadığına ilişkin kaygıların, bu konuların öğrencileri "bozacağı" endişesine dayandığı açıktır. Bu konuda Britanya'da meydana gelen bir olay endişelerin kaynağını açıkça ortaya koymaktadır: 1988'de kabul edilen Local Government Act'in 28. maddesine göre okullarda "homoseksüelliğin yaygınlaştırılması" yasaklanmıştır. Böyle bir yasa, masum (yani heteroseksüel) çocukların doğru yoldan çıkacağını savunan eşcinsel düşmanı bir yaklaşıma dayandığı gibi, kendimizi *nasıl* gay veya hetero olarak gördüğümüz sorusuna da yer vermektedir. Homoseksüellik ve heteroseksüellik doğuştan gelen özellikler olmayıp birer bilgi kategorisiyse, birey olarak bizler kendimizin ne olduğunu nasıl öğreniriz?

Bu ve benzeri sorular, Foucault ve öteki postyapısal kuramcıların düşüncelerine dayanan, yeni ve muhalif bir toplumsal cinsiyet, cinsellik, beden ve öznellik kuramı geliştirmeye yönelik kaçıklık kuramının en iddialı çalışmalarının merkezinde bulunmaktadır.

Kişisel Olmak

Foucault'nun cinsellik çözümlemelerinin ve bunlarla ilgili postyapısalcı ve kaçık okumaların en önemli özelliklerinden birisi, bireyin dilden ayrı olup, doğuştan gelen veya asli bir kimliğe sahip, özerk bir Kartezyen özne ("Düşünüyorum, öyleyse varım") olarak görülmemesidir. Genellikle "ben" diye nitelendirdiğimiz şey, aslında toplumsal düzlemde kurgulanmış (ama ciddi) bir fiksiyondur; bilgi kompartmanlarıyla ve bilgiyle bağlantılandırılmış özgün söylemlerin ürünüdür. Gerçi asli olarak ve biricik biçimde kendim olduğuma, kendimi ve anlamlarımı dil aracılığıyla başkalarına kesintisiz olarak (ve çoğu kez hayal kırıklıklarıyla dolu biçimde) ifade etmeye yönelik bir süreç içinde bulunduğuma inanabilirim. Ama bu inanış, yani bu bireysellik ve özerklik duygusu doğal bir olgunun kavranışı değildir, bizatihi toplumsal bir kurgulanıştır.

Nasıl ki toplumsal cinsiyet kendi kimliğimi temellendirici bir öğeyse, cinsel tercih ve arzularım da kendimi hissetmem açısından önemlidir. Yirminci yüzyılın sonunda yaşa-

yan birisi olarak, cinselliğimi geniş bir olanaklı kimlik yelpazesi içinde düşünmeye yelteneceğim (hetero, gay, lezbiyen, biseksüel gibi). Bu alternatifler de toplumsal cinsiyet sınıflandırmama bağlıdır. Örneğin, kendimi gay bir erkek ya da hetero bir kadın olarak düşünebilirim, ama lezbiyen bir erkek olduğumu (bu konudan ileride bahsedilecektir) düşünmekte zorluk çekerim. Bana mutlaka bir kimliğim olduğumu düşündürten şey, hem cinselliği hem de toplumsal cinsiyeti üreten ve denetleyen söylemler ile içerdikleri bilgilerdir. Kullandığım kelimeler, sahip olduğum fikirler, toplumumun gerçeklik kurgusuna bağlıdır. Gördüğüm renkler nasıl ışığın spektrumuyla tanımlanmışsa, cinsel kimliğimi algılamam da kültürel bir söylemler ağının belirlediği "seçenekler" içinde gerçekleşir.

Butler'ın Gördükleri

Judith Butler'ın 1990'da yayınlanan *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity* (Toplumsal Cinsiyet Sıkıntısı: Femi-

nizm ve Kimliğin Yıkılışı) isimli kitabı, kaçıklık kuramının belki de en önemli ve etkili kitabıdır. Butler, Foucault'nun toplumsal cinsiyete ilişkin feminist kuramlarla ilgili çalışmalarını geliştirmekte ve toplumsal cinsiyet ile heteroseksüelliğin doğallaştırılmış normatif modellerini açığa çıkarıp incelemektedir.

Pek çok feminist eleştirmen, dikkatleri Foucault'nun neredeyse istisnasız biçimde *erkek* eşcinselliğinin üretimini incelemiş olmasına çekmiştir. Bazıları bu durumu yazarın varsayılan erkekmerkezciliğine bağlarken, diğerleri kadın cinselliğini göz ardı eden incelemelerdeki tarihsel bağlamların (örneğin, hukuki söylemlerin) bir sonucu olarak görmektedirler. Açıklaması ne olursa olsun bu durum feministleri tedirgin etmiş ve Foucault'nun çalışmalarına dayalı bazı incelemelerdeki toplumsal cinsiyet konusunun bu nedenle gölgede kalacağını düşünmüşlerdir. Foucault'nun eserleri cinsellik konusundaki çalışmalara yeni bir ivme katmış ve cinselliği toplumsal cinsiyetin bir alt dalı olmaktan kurtarmışsa da, söz konusu iki kategorinin modern düşünce içindeki

çok yakın bağlantıları, daha fazla araştırma ve müdahaleye uygun bir zemin oluşturmaktadır.

Butler'ın araştırmaları, cinsel arzu ve ilişkilerin analizinde baş yeri yine toplumsal cinsiyete iade etmektedir. Ama bunu yaparken amacı, toplumsal cinsiyeti siyasal dayanışmanın temeli olarak muhafaza etmek değildir. Aksine, "cinselliğin" söylemsel olarak üretildiğini savunan Foucault'nun argümanına başvurmakta ve toplumsal cinsiyeti de içine alacak şekilde geliştirmektedir. Toplumsal cinsiyeti bireyin doğal kimlik olarak yaşadığı bir *performatif etki* olarak sunarken, toplumsal cinsiyete dayalı bir kimlik kategorisi olan "kadın" kavramının feminist bir siyasetin temelini oluşturması gerektiğini savunan varsayımlara karşı çıkmakta, herhangi bir kimliğin bir temel olarak kullanılmasının kaçınılmaz biçimde ve istenenin tersi bir sonuça götürerek, mevcut cinsellik, toplumsal cinsiyet ve libidosal ilişkilerin normatif ikili yapısını devam ettirmekten öteye götürmeyeceğini söylemektedir.

Butler'a göre, toplumsal cinsiyet, koromozomsal/biyolojik cinsiyetin kavramsal veya

kültürel bir uzantısı olmayıp (halbuki yaygın feminist okumalar bunun aksını savunur), insanlar arasındaki ilişkilerin normu olarak, mevcut heteroseksüalite kavramı çevresinde yapılandırılmış ve halen devam eden söylemsel bir pratiktir. Mecburi heteroseksüellik eşcinselliğe karşı birtakım tabular üreterek toplumsal cinsiyet içine yerleştirilmiş, bunun sonucundaysa biyolojik cinslere eklenmiş, görünürde istikrarlı, sahte bir toplumsal cinsiyet tutarlılığı ortaya çıkarılmıştır. "Lezbiyen erkek" fikri bu nedenle abes gelmektedir. Oysa tüm bu bağlar ve ilişkiler ne kaçınılmazdır ne de doğal.

Cinsellik kültürel bir kurgu ya da bir bilgi kategorisiyse ve feministlerin vurguladığı gibi toplumsal cinsiyet kültürel düzlemde üretilmekteyse, niçin erkek ve kadın şeklinde ikili bir karşıtlık üzerine kurulu "cinsiyet" diye bir şeyin olduğunu düşünüyoruz ki? Butler, Foucault'nun *Cinselliğin Tarihi*'ne girişin sonlarına doğru arzuların kaynağı ve sebebi olarak "cinsiyet"in de bizatihi fiksiyonel bir kategori olduğunu yazdığına dikkat çekmektedir. Bedenimiz doğal bir "cinsiyetlendirme"ye sahip değildir. Cinsiyet, birtakım iktidar ilişkilerini

geliştirip devam ettirmek için cinselliğin üretiminden yararlanan bazı kültürel süreçler neticesinde kazanılır. Foucault'nun çalışmalarının da şaşırtıcı biçimde gün ışığına çıkarttığı gibi, bedenin kültürel süreçlerden ayrı bir düzende doğal olduğu düşüncesi güçlü bir fikirdir.

Butler, Foucault'ya geri dönerek, onun izlediği genel argümanın içinde sürekli tekrarlanan bir metaforu ya da figürü keşfedip açığa çıkarmıştır: Beden, tarihin onun üzerine kültürel değerleri yazdığı ya da bastırdığı bir yüzey gibidir. Butler'e göre, bu metaforda beden, anlamı önceleyen bir maddeselliğe sahip olduğu için bir sorunsal oluşturur. Bunun üzerine, bedeni *anlam belirten bir pratik* olarak okumanın yollarını aramaya koyulur. Mary Douglas ve Simon Watney'in bedenin tahdit ve hudutlarına "tehlikelidir" anlamını yükleyerek kurgulayan söylemlere ilişkin (AIDS hakkındakiler dahil olmak üzere) çalışmalarında Butler, Foucault'nun analizlerini kendi sınırlarının ötesine taşımanın yollarını bulmakta; bedeni, içle dışı ayıran sınırda bir arabulucu olarak kurgulamakta, böylece istikrarlı ve tutarlı bir özne deneyimi yaratma olanağı açmaktadır. Buna

göre, beden -cinsellik gibi- analiz edilmenin ötesinde olmak yerine, inceleme konusu olabilen bir soykütüğe sahip olabilmektedir.

Foucault psikanalize yararlanmaktan çok incelenmesi gereken bir söylem olarak yaklaşırken, Butler ise Freud, Kristeva, Lacan, Wittig ve diğerlerinin düşüncelerinden yararlanmakta, kimlik etkilerinin özne ile Öteki'nin farklılaşması ve fiksiyonel bir iç çekirdeğin üretilmesi aracılığıyla üretilişini incelemektedir.

Butler'a göre, toplumsal cinsiyet etkisi belirli bedensel eylem, jest ve hareketlerin stilize edilmiş tekrarı aracılığıyla ve bir "toplumsal zamansallık" olarak yaratılır.[12] Belirli şekillerde davranmamızın sebebi toplumsal cinsiyetimiz değildir. Toplumsal cinsiyet denilen kimliğe, onun normlarını kurup sürdüren davranışsal kalıplar aracılığıyla kavuşuruz. Tekerrür süreci "zaten toplumsal olarak kurulmuş olan bir anlamlar dizisinin bir anda yeniden yaşanması ve yeniden tecrübe edilmesidir. Onların dünyasal ve ritüelleştirilmiş meşruiyet biçimleridir."[13] "Performativite" (icracılık) olarak adlandırılan bu kuram, son zamanlarda kaçıklık kuramından ya da feminizmden

doğan en etkili ve belki de en kafa karıştırıcı sonuçlardan biridir. Özne konumlarının üretilmesinde bilgi ile iktidar arasındaki karşılıklı etkileşim üzerine Foucault'nun yaptığı analizler gibi toplumsal cinsiyet performativitesi de, baskı ya da tahakküm altındaki insanları (toplumsal cinsiyet ya da cinsellik yüzünden) özgürleştirmek amacını güden siyasal hareketlerin zeminini tam anlamıyla imha etmekte ve kimlik politikası yüzünden kapalı kalmış olan yepyeni direniş ve yıkım olanaklarını açığa çıkarmaktadır.

Performativite kavramının çoğu durumda performans göstermek olarak yorumlanması yaygın bir hatadır, çünkü böyle bir yanlış yorumda, hiçbir şeyin mevcut toplumsal cinsiyet sistemi kapsamında anlaşılması imkânsız bir kimlik olup, tümünün sadece bir seçimden ibaret olduğu varsayımı öne sürülmektedir. Aslında böyle bir yanlış yorumun sebeplerinden birinin, Butler'ın yıkıcı parodik toplumsal cinsiyet performativitesini örneklendirmek için "tırmık" örneğini kullanması olduğu düşünülebilir. Geleneksel feministler tarafından stereotip bir feminitenin yaygın bir sembolü olarak

görülen tırmık, Butler'ın okumasında abartılı bir parodi halini almakta ve doğal olduğunu düşündüğümüz her şeye bir daha, ama bu sefer dikkatle bakmamızı sağlayarak toplumsal cinsiyetin taklit edici yapısını açığa vurmaktadır.

Performativiteyi, hazır toplumsal cinsiyetler içinden birini seçmek (bir gardroptan giysi seçme misali) şeklinde yanlış okumak, Butler'ın belirlediği ikili toplumsal cinsiyet sistemleri ve heteroseksüalitenin zorunluluklarını aşmayı hedefleyen ütopyacı bir arzudan ileri gelmiş olabileceği gibi, özgür seçim efsanesi çerçevesinde yapılandırılan çağdaş Batı kültürünün yaygın tüketimciliğinden de kaynaklanmış olabilir. Fakat bunda, Butler'ın zor ve bazı yerlerde anlaşılmaz yazı üslûbunun yanı sıra, bir cevap verme, elle tutulur öneriler sunma arzusuyla da ilgili olduğunu söylemek mümkündür.

Kaçık Bilgiler/Kaçık Performanslar

Foucault'dan başlayıp Butler'a uzanan inceleme hattımız, feminist, gay/lezbiyen ile

kaçıklık kuram ve araştırmaları olmak üzere çeşitli kollara ayrılmıştı. Doğallaştırılmış ikili toplumsal cinsiyet sınıflandırmasının kaçıklık kuramı kapsamındaki eleştirisi, transseksüelleri ve toplumsal cinsiyet ötesini de kapsayacak şekilde genişletilmişti. Bazı analizler tıbbi söylem ve pratikler dahilinde bedenin kurgulanmasına odaklanmaktayken, bazıları da içinde bulunduğumuz sanal gerçeklik çağında farklı cinsel-tekno-bedensel oluşumların olanaklarını irdelemektedir. Gerçi bu alandaki bazı çalışmalar olağanüstü ütopist görünse de, varılan analizler, cinselleştirilen ve toplumsal cinsiyetleştirilen bedenlerin teknoloji, bilgi ve iktidarın yeni oluşumları dahilinde kurgulanmasına kadar genişletilmiş, dolayısıyla çoğu kaçıklık analizlerinin edebi ya da fiksiyonel temsiliyetlere odaklanmaya karşı sağlıklı bir alternatif olarak anlaşılmasına imkân tanımıştır.

Kaçıklık araştırmalarının hem Butler'ın çalışmalarıyla hem de kaçık kültür ve siyasetle kesişen bir başka kolu, "bayağılığın" yıkıcı veya transgresif biçimde yeniden okunmasından hareket etmektedir. Perfor-

mativitenin yanlış yorumlanarak toplumsal cinsiyetin ne olacağına ilişkin anlamların seçimi şeklinde anlaşılması, hem Foucaultcu hem de kaçık bir öznellik anlayışıyla tamamen çelişirken, abartılı bir toplumsal cinsiyet performansının da bazı hallerde yıkıcı olabileceği görüşü bayağılık olayında rahatlıkla görülebilmektedir. Moe Meyer'e göre bayağılık, reddedilmiş bir kaçık öznenin (geniş anlamda) itibarsız ama bilinçli ve yıkıcı dilidir.[14] Bayağı performans, bu özneyi hem var etmekte hem de onun kültürel bir eleştirmen işlevi görmesini sağlamaktadır. Tüm bunların, Butler'ın toplumsal cinsiyet performativitesi modelinin yanı sıra "ters anlam yükleme" ve kaçıklığın yıkıcılığıyla da doğrudan bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır.

Kaçıklık kuramının iki yönü de (yani, hem cinselliğe ilişkin bilgilerin hem de performativite ve performansın araştırılması) bizi bu denemenin başında sorduğumuz soruya geri döndürür: Bayağılık geçmişteki idolleri sınırlandırıcı stereotipleri onayıp güçlendirmekten başka bir işe yaramazken, Julian Clary ve Eddie Izzard'ın performansı-

nı yıkıcı kılan nedir? Bazıları bu soruyu yanıtlarken, bunun performansçının/performansın öne çıkışı ya da "dışarıyalığı"yla ilgili olduğunu iddia eder. Fakat kaçıklık açısından bakıldığında böyle bir açıklama yerinde değildir. Çünkü bu açıklama, bir ilerleme yorumuna ("kafes içi"nden "dışarı"ya), anlamı belirleyenin bireysel motivasyon ya da yönelimin olduğu inanışına dayanmaktadır. Foucault'ya göre, bütün bunlar hakikat değil, çok güçlü birer kültürel mittir.

Tabii bütün bunları farklı bağlamlar olarak düşünmek daha uygun olabilir. 1970'lerde bir yandan gizli kapaklı, öte yandan gözalıcı eşcinsellerin oluşturduğu bayağılık görüntüleri, medyada dolaşan "kaçıklar"la ilgili olumsuz "bilgi"yi onar nitelikteyken, gay ve lezbiyenler de kendi haklarında medyadakinden çok daha farklı bir bilgi kurmaya gayret ediyorlardı. Bu nedenle, bayağılığın stratejik anlamı günümüzden farklıydı. Bayağılık, hem heteroseksüel hem de gay ve lezbiyen kimlik ve yaşam biçimlerinin saygın normlarına karşı, kaçık bir yıkıcılık işlevi görebiliyordu. Tek başına alındığında, bayağılığın kaçınılmaz biçimde yıkıcı olması çok

zordur. Kaçık normativite eleştirmenlerinin, egemen söylem ve bilgilerin de söz konusu yıkıcılığı sahiplenip kendi egemenlik alanı içine alma yeteneğinin bulunduğunu gözden kaçırmaları imkânsızdır.

Cinsiyet, cinsellik ve toplumsal cinsiyete ilişkin egemen anlayışların gücü, Clary ve Izzard'ın kavranılmasındaki çeşitliliğe bakıldığında çok güzel biçimde görülmektedir. Sanki Clary, önceden tasarlanmış belirli bir bayağılık hücresine uygun düşüyor gibidir. Bu hücreyi alıp yaygın oyun şovlarına ve güldürü programı formatlarına başarılı şekilde adapte etmiş gibidir. Eddie Izzard'a yönelik tepkilerse çok daha karmaşıktır. Komedyenin transvesti olması hâlâ röportajcı ve yorumcuların geniş tepkisini çekse de, mevcut toplumsal cinsiyet modelleri içindeki problematik statünün anahtarı yine onun cinselliğinde gizlidir. Izzard'ın kendi seçim ve tercihleriyle ilgili açıklamaları zaman zaman değişmekle birlikte bunlar bizi burada ilgilendirmez. Alışıldık karşıt toplumsal cinsiyet imgelerini (örneğin, etekle sakalı) birleştirmesi, onun erkeksi=erkek=eril veya feminen=kadın=dişi alternatif kalıplarına uyma-

dığı anlamına gelmektedir. Hakkında yapılan söyleşilerin çoğunda hep şu soru sorulur: "Hetero mu, gay mi, yoksa ne?" Sergilediği performans, bir kadının ve/veya erkeğin nasıl olması gerektiğine dair alışıldık toplumsal cinsiyet bilgilerini alt üst etmektedir. Bunun üzerine şaşkın gözlemciler, öteki alışıldık kavram çiftine, yani homoseksüel/heteroseksüel ayrımına dönerek, önlerindeki karışıklığa bu şekilde bir anlam vermeye çalışmaktadırlar.

Bu örnekte, toplumsal cinsiyet ile cinselliğin birbirinden ayrı ve fakat birbiriyle bağlantılı söylemsel kurgulanışının dinamiklerini görmek mümkündür. Izzard'ın sergilediği görüntü, toplumsal cinsiyet normlarının performatif kaçıklığı, yöneltilen eleştiriler ise bizi alışıldık beden ve kimlik anlayışlarına iten normalizasyon kuvvetinin açığa çıkışı olarak yorumlanabilir. Foucaultcu terimlerle ifade edecek olursak, bu örneği "bedenin belirli noktalarını, hayatın belirli anlarını, belirli davranış tiplerini kışkırtan" direnişin somutlaşmış hali olarak, onu uygun, bilinebilen koşullarına geri döndürme çabası olarak okuyabiliriz.

Böylesi bir direniş tipi, performansın salt dramatik biçimleriyle de sınırlı değildir. Kaçıklık kuram ve kültürü, gösterisel ile siyasal arasındaki ilişkileri daha bir vurgulamakta, bunların birbirinden kopuk olmadıklarını gösterebilmektedir. Fakat kaçıklığın "aklı başında" bir yanı da olduğu şüphesizdir. Örneğin kuram ve pratikte kaçıklık, bir eylem gücüne sahip bir performansın sıfatı olarak kullanılabilir. David Halperin kaçıklığı "olanaklar ufku" olarak, kaçık özneyi ise normale, meşruya ve egemene göre daha "egzantrik bir konumsallığı" olan birisi olarak görmektedir.[15] Eve Kosofsky Sedgwick, kendine kaçık diyen birinin "belirli performatif deneysel özalgı ve bağlantılandırma edimleri"ni içerdiğini iddia etmektedir.[16] Belki de bu yankılanmalarda özsüz kimlikleri, süreç halinde özneleri ve Foucault'nun Yunan kültüründe belirlediği benliği normalleştirme teknikleri hakkındaki düşünme denemelerini görürüz. Halperin, Foucault'nun S/M pratikleriyle ilgili olumlu yorumlarda bulunmasını, bir egemenlik biçiminden ziyade belirli bir zevk yaratan stratejik bir oyun, "daha kişi-

sel olmayan bir ben"in olanaklarını aşan kaçık bir cinsel pratiğe yönelik bir işaret saymaktadır.[17] Genel olarak bakıldığında, kaçıklık kuramına ilişkin en son çalışmalar, "özerk özne" diye özetlenebilen modernist düşünceye kapılmadan, baskıcı bilgi ve pratiklere direnmeye yönelik bireysel ve kolektif faaliyetlere imkân tanıyan kimlik ile edim arasındaki ilişkileri anlamaya yöneliktir. Foucault'nun bazı öngörülerinde (analizlerinde değil) olduğu gibi, tüm bu çalışmaların ütopik bir yanı olduğu kesinse de, geleceğin nasıl gerçekleşeceğinin asla belirlenemeyeceği artık kavranmış durumdadır.

Bugün Kaçık, Yarın Ortada Yok Mu?

Son zamanlarda kaçıklık kültürü ve kuramı, lezbiyenler, gay'ler, akademisyenler ve kaçık aktivistlerden eleştiriler almıştır. Bunlardan bazılarına göre, kaçıklık uğrağı çoktan geride kalmış, transgresif jestler birer moda aksesuar haline gelmiştir. Artık meme ucu hızmalarının, üzerinde "Köküne Kadar Kaçık" yazan tişörtlerin ya da kaçık filmlerin

önemi kalmış mıdır? Yoksa kaçıklık, bölük pörçük değil, delik deşik bir kimlik kategorisi haline mi gelmiştir? İleri kapitalizmin tüketim toplumunun kaçıkları, gerçekten lezbiyenler, gay'ler ve en mahrem ilişkilerini kredi kartları aracılığıyla yaşayanlar mıdır?

Kaçıklık kuramı, kendi yarattığı soyutlamaları, fetiş haline getirdiği söylemi ve dünyaya dair şeylere ilgi duymasıyla da eleştirilmiştir. Bunlar genelde postyapısalcı ve postmodernist kuramlara karşı yöneltilen eleştiriler kapsamı içinde yer almaktadır. Özelde ise kaçıklık kuramı, tahakküm gerçeğini göz ardı ettiği veya onun önemini kavrayamadığı, hak ve adalet talep eden örgütlü kampanyaların yararını dikkate almak istemediği için eleştirilmiştir. Ayrım ve transgresiyonu bizzat hedef kabul etme eğilimi yüzünden müdahaleci öğelere (siyasal, entelektüel ve sosyal öğelere) bazıları tarafından karşı çıkılmıştır. Ayrıca toplumsal cinsiyet ve kimliği âdeta bütünüyle olumsuz, hapsedici yapı veya kurumlar olarak gösterme eğilimi içinde olan kaçık eserler de bu eleştirilerden payını almıştır. Kaçıklık kuramı bunu kabul etmek istemese de, mas-

külin gay kimliğine çok şey borçlu olduğu da yine bazı yorumcular tarafından savunulan bir yaklaşımdır.

Bazı eleştiriler kaçınılmaz olarak indirgemeci anlayış üzerine odaklanmıştır. Kaçıklık iddiasında bulunan makale ve kitapların oluşturduğu büyük sel içinde, kaçıklık kuramının bazı argümanları ciddiyetini kaybetmiş veya saçmalık derecesinde yanlış yorumlanmıştır. Hatta bazı incelemelerde, kaçıklık kuramının kurgulanımcılık-özcülük karşıtlığının oluşturduğu açmazı aşma gayreti, aslında bütün genetik araştırmaların soykırımcı güdülerden kaynaklandığı iddia edilerek reddedilmiştir. Judith Butler'ın tarif ettiği toplumsal cinsiyet performativitesi modeliyse, âdeta gömlek değiştirir gibi toplumsal cinsiyet seçen ve değiştiren projelere dönüştürülmüştür (bu, ilk bakışta çekici bir ütopist fikir gibi görünse de, baştaki argümanın kavramsal kesinliğiyle bağdaşmaz).

Kaçıklık kuramı, yapılacak araştırmaları desteklerken sınırlarını da belirleyen bir üniversite sistemi içinde gelişen akademik bir söylem olacak ise, hem karşı çıkmalara hem de yeni bilgi üretimlerine, hem normlara baş-

kaldırıya hem de gelecekte paradoksal bir ortodoksluğa sebebiyet veren ikili bir özellik gösterecektir. Kaçıklık normal hale gelip saygınlık kazanır, diğerleri arasında bir seçenek haline gelirse, kaçık olmaktan çıkmış olur. Bu kavramı ilk kullananlardan Teresa de Lauretis, kaçıklık kuramının "hızla yayımcılığın elinde kavramsal açıdan içi boş bir yaratık" haline geldiğini savunmaktadır.[18] Kaçıklık kavramı, kaçık olmadığı aşikar olan projelere dahi uygulanırken, değişen toplumsal ve söylemsel bağlamlar içinde üzerinde devamlı çalışılan ve değiştirilen bir kavram haline gelmiştir. Bu arada yeni entelektüel karşılaşmalar, kaçıklık kuramının özne ve yöntemini de çeşitlendirmektedir. Cinsellik, kaçıklık kuramının ana nesnesi olarak kalmaya devam ettiği halde, bu konu yavaş yavaş eşitsiz iktidar ilişkilerinin sürdürülmesine imkân tanıyan diğer bilgi kategorileriyle (örneğin ırk, din, milliyet, yaş ve sınıf gibi) de karşılaştırılarak incelenmektedir.

Kaçıklık kuramcıları araştırma özneleriyle angajmanlarının şartlarını gözden geçiredursunlar, son sözü Foucault'ya bırakmak sanırım yerinde olacaktır: "Kendimiz hak-

kındaki bir eleştirel ontoloji, kesinlikle kuram, doktrin ve hatta biriktikçe artan kesintisiz bir bilgi bütünü olarak görülmemelidir. Bu, bir yaklaşım, bir ethos, ne olduğumuzun eleştirisinin aynı anda bize empoze edilen sınırların tarihsel analizi de olduğu ve bu sınırların ötesine geçebilme olanaklarının denendiği bir felsefi hayat olarak anlaşılmalıdır."[19]

Notlar

1) Gayle S. Rubin, *"Thinking Sex: Notes for a Radical Theory of the Politics of Sexuality"*, der. Henry Abelove, Michele Aina Barale, David M. Halperin, *The Lesbian and Gay Studies Reader*, New York ve Londra: Routledge, 1993, s. 4.
2) David M. Halperin, *Saint Foucault: Towards a Gay Hagiography*, New York ve Oxford: Oxford University Press, 1995, s. 4.
3) Michel Foucault, *The History of Sexuality: An Introduction*, Harmondsworth: Penguin, 1984, s. 43.
4) *A.g.e.*, s. 43.
5) Michel Foucault, *"Power and Strategies"*, der. Colin Gordon, *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972-1977*, New York: Pantheon, 1980, s. 142.

6) Michel Foucault, *The History of Sexuality: An Introduction*, s. 101.
7) *A.g.e.*, s. 45.
8) *A.g.e.*, s. 64.
9) *A.g.e.*, s. 159.
10) David M. Halperin, *Saint Foucault: Towards a Gay Hagiography*, s. 122.
11) Eve Kosofsky Sedgwick, "*Jane Austen and the Masturbating Girl*" *Tendencies*, Londra: Routledge, 1994, s. 109-129.
12) Judith Butler, *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*, New York ve Londra: Routledge, 1990, s. 141.
13) *A.g.e.*, s. 140.
14) Moe Meyer, "Introduction: Reclaiming the Discourse of Camp", *The Politics and Poetics of Camp*, New York ve Londra: Routledge, 1994, s. 12.
15) David M. Halperin, *Saint Foucault: Towards a Gay Hagiography*, s. 62.
16) Eve Kosofsky Sedgwick, "Queer and Now", *Tendencies*, s. 9.
17) David M. Halperin, *Saint Foucault: Towards a Gay Hagiography*, s. 85-93.
18) Terese de Lauretis, "Habit Changes", *Differences: A Journal of Feminist Cultural Studies*, Cilt 6, Sayı 2 ve 3, s. 297.
19) Michel Foucault, "*What is Enlightenment*", der. Paul Rabinow, *The Foucault Reader*, Harmondsworth: Penguin, 1986, s. 50.

EK OKUMALAR

Butler, Judith. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*, Routledge, Londra, 1990.

Foucault, Michel. *The History of Sexuality: An Introduction*, Penguin, Harmondsworth, 1984.

Jagose, Annamarie. *Queer Theory*, Melbourne University Press, Melbourne, 1996.

Sedgwick, Eve Kosofsky. *Epistemology of the Closet*, University of California Press, Berkeley, 1990.

Warner, Michael. (der.) *Fear of a Queer Planet: Queer Politics and Social Theory*, University of Minnesota Press, Londra, 1993

Söylem

Foucaultcu kuramda "söylem," salt konuşma sözcüğünün başka bir karşılığı olmayıp, iktidar ilişkileri üreten ve tarihsel düzlemde konumlanmış, maddi bir pratiktir. Söylemler, kuramlar ve toplumsal gruplar dahilinde var olduğu gibi, bunları desteklemekte ve özgün bilgilerle sınırlandırmaktadır. Örneğin tıp söylemi, kendine özgü pratik, bilgi ve iktidar ilişkileri üretir.

Soykütüğü

Foucault'nun Nietzsche'den aldığı bu kilit terim, söylemlerin gelişimine dair sürekliliğe ve doğrusal ilerlemeye değil, mevzileşmiş, ilişkisel ve süreksiz olana odaklanan irdelemelerde kullanılır. Judith Butler bu kavramı, sahte tümelliklerin kurgulanış ve işleyişinin izini sürmek şeklinde yorumlar.

Heteronormativite

Bu terim, çağdaş Batı cinsiyet-toplumsal cinsiyet sisteminde, heteroseksüel ilişkileri *norm*, öteki bütün cinsel davranışlarıysa bu normdan *sapma* olarak görme eğilimini ifade eder.

Kimlik Politikası

Paylaşılmakta olup ya doğuştan geldikleri ya da toplumsal düzlemde kazanıldıkları düşünülen özellikler dolayımıyla ortak bir davanın oluşacağı varsayımı üzerine kurulu, olumlayıcı bir politik stratejidir. Toplumsal

cinsiyet veya ırksal farklılık üzerine kurulu kimlik politikasının geleneksel örnekleri, kimlik *oluşumunun* karmaşıklığını gözden kaçırdıkları için ciddi biçimde eleştirilmiştir.

Lacancı Öznellik Modeli

Postyapısalcı psikanalist Jacques Lacan, kimliğin, dil aracılığıyla biçimlendiği gerçeğinden hareket ederek temel olarak istikrarsız biçimde ve süreç içinde şekillendiğini vurgulamıştır.

Normativite

Bir dizi normu (davranışları, varoluşları) yerleştirip yaygınlaştıran bir iktidar işleyiş türüdür. "Normal", istatistiki bir kategori olsa da, normlar genelde *ahlâki düzeyde* yerleşir ve *buyruk* gücüne sahiptir. Heteroseksüellik istatistiki açıdan "normal" olsa da, mevcut cinsellik anlayışının normativitesi heteroseksüelliğe bir norm statüsü kazandırıp, içeriğini *anormal* pratik ve arzulara göre tanımlar. Normativitenin en rahatsız edici özelliği,

normların korunduğu "normalleştirme" sürecidir. Foucault, hem normalleştirici olmayan kültür ve pratikleri tanımlamaya, hem de normatif ve normalleştirici olanı incelemeye çalışmıştır.

Performativite

Britanyalı filozof J.L. Austin'in, törensel sözlerin bir eylemi harekete geçirip bağlayıcı bir güç uyguladığını öngören söz edimleri kuramından türetilmiş bir terimdir. Buna örnek olarak, mahkeme kararlarının yüksek sesle okunması ya da evlilik töreni gösterilebilir. Performativite kavramı, belirli davranış kalıplarının ritüel şeklinde tekrar edilmesini gerektiren düzenleyici bir rejimin *sonucu* olarak, toplumal cinsiyetin nasıl üretildiğini açıklamak üzere Judith Butler tarafından kullanılmıştır.

Scientia Sexualis

Foucault'nun, modern Batı kültürünün bedeni hem disipline edici hem de üretken

bilgiler üreten bir cinsellik söylemine dahil edişine verdiği isimdir. Bu söylemler normalleştirici bir güce sahiptir ve bilimsel bir "hakikat iradesi"yle meşruiyet kazanır.

Taksonomi

Özgün kültürel değerlere uygun olarak dünyaya belirli bir düzen getiren bir sınıflandırma sistemi.

Cinsiyet Aşan/Toplumsal Cinsiyeti Aşan

Cinsiyeti aşan (*transseksüel*) kavramı, genellikle kendilerini kadın ya da erkek olarak gördükleri için bedenlerini de bu görünüme kavuşturmak üzere tıbbi müdahale (ameliyat ve hormon tedavisi gibi) geçiren kişiler için kullanılırken, toplumsal cinsiyeti aşan (*transgender*) kavramı, kadınsı ve erkeksi görünüm veya davranışın kültürel normlarını ve bunların önceden var olan biyolojik erillik ya da dişilikle ilişkisini reddeden veya bunun dışına çıkmak isteyen kişiler için kullanılır.

POSTMODERN HESAPLAŞMALAR

EVEREST

Milenyumdan psikanalize, kuantum kuramından kaçıklık kuramına kadar bir dizi temayı işleyen *Postmodern Hesaplaşmalar* serisi, her biri çağdaş düşüncenin keskin ucunda duran anahtar bir fikri ele alan ve yirmi birinci yüzyıl düşüncesinin temellerini atmış paradigmatik düşünür ve beyinlerin yaklaşımlarını anlaşılır bir dille ortaya koyan kitaplardan oluşmaktadır.

"Direnişsiz iktidar ilişkisi olmaz."
Foucault

ISBN 975-316-651-6

